

LIETUVOS VYRIAUSIASIS ADMINISTRACINIS TEISMAS

NUTARTIS LIETUVOS RESPUBLIKOS VARDU

2010 m. rugsėjo 23 d.
Vilnius

Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo teisėjų kolegija, susidedanti iš teisėjų Audriaus Bakavecko, Arūno Sutkevičiaus (kolegijos pirmininkas) ir Virgilijaus Valančiaus (pranešėjas),

sekretoriaujant Lilijai Andriauskaitei,

dalyvaujant pareiškėjų atstovui advokatui Tadiui Kelpšui,

atsakovo Vilniaus miesto savivaldybės atstovui Edvardui Varoneckui,

viešame teismo posėdyje apeliacine tvarka išnagrinėjo administracinę bylą pagal pareiškėjų N. S., S. S. (S. S.), V. S., A. S. (A. S.), E. S., A. S., J. Č., M. Č., Z. Č., A. Č. (A. Č.), L. J., M. Č., R. B., O. B., R. B. (R. B.), R. B., T. B., L. B., L. B., V. T. B. ir atsakovo Vilniaus miesto savivaldybės apeliacinius skundus dėl Vilniaus apygardos administracinio teismo 2009 m. liepos 17 d. sprendimo administracinėje byloje pagal pareiškėjų N. S., S. S., V. S., A. S., E. S., A. S., J. Č., M. Č., Z. Č., A. Č., L. J., M. Č., R. B., O. B., R. B., R. B., T. B., L. B., L. B., V. T. B. skundą atsakovui Vilniaus miesto savivaldybei, dalyvaujant trečiajam suinteresuotam asmeniui uždarajai akcinei bendrovei „Grinda“ dėl turtinės ir neturtinės žalos atlyginimo.

Teisėjų kolegija

n u s t a t ė :

I.

Pareiškėjai kreipėsi į teismą, prašydami atlyginti patirtą žalą: N. S. ir jos šeimai (sūnui S. S.) – 60 000 Lt turtinės žalos ir 500 000 Lt neturtinės žalos, V. S. ir jos šeimai (vaikams A. S., E. S., A. S.) – 40 000 Lt turtinės žalos ir 500 000 Lt neturtinės žalos, J. Č. – 500 000 Lt neturtinės žalos, M. Č. – 20 000 Lt turtinės žalos ir 500 000 Lt neturtinės žalos, Z. Č. ir jos šeimai (vaikams A. Č., L. J., M. Č.) – 500 000 Lt neturtinės žalos, R. B. – 500 000 Lt neturtinės žalos, O. B. – 500 000 Lt neturtinės žalos, R. B. – 40 000 Lt turtinės žalos ir 500 000 Lt neturtinės žalos, R. B. ir jos šeimai (vaikams T. B., L. B., L. B.) – 500 000 Lt neturtinės žalos, V. T. B. – 30 000 Lt turtinės žalos ir 1 000 000 Lt neturtinės žalos, iš viso – 190 000 Lt turtinės žalos ir 5 500 000 Lt neturtinės žalos. Nurodė, kad 2004 m. gruodžio 2–3 d. romų taboro teritorijoje, Kirtimuose, Vilniuje, buvo nugriauti pareiškėjams priklausantys pastatai: 5 gyvenamieji ir 1 negyvenamasis pastatas (nuosavybės teisė į pastatus pareiškėjams atsirado Civilinio kodekso 4.47 straipsnio pagrindu – pagaminus naują daiktą). Priimant sprendimą griauti (demontuoti) pastatus (statinius) romų taboro teritorijoje, Kirtimuose, Vilniuje, nebuvo atsižvelgta į tai, kokį poveikį toks sprendimas turės romų būsto problemų sprendimui ir romų integracijos eigai. Vilniaus miesto savivaldybės administracijos tarnautojai, vykdydami pastatų (statinių) romų taboro teritorijoje griovimo (demontavimo) darbus, pažeidė pareiškėjų teisę į

būstą, į būsto neliečiamumą, neatsižvelgė į tai, kad dėl tokių savavališkų ir neteisėtų veiksmų romų šeimos (dauguma jų su mažamečiais vaikais) liks be gyvenamosios vietos. Kartu buvo pažeista pareiškėjų teisė į privataus gyvenimo neliečiamumą. Savavališki statiniai buvo romų nuosavybė, o nuosavybės teisė yra prigimtinė žmogaus teisė ir ją riboti galima tik įstatymo nustatytais atvejais ir tvarka. Vilniaus miesto savivaldybės administracija savo neteisėtais veiksmais pažeidė vaiko teisių apsaugą reglamentuojančius teisės aktus, nors privalo užtikrinti vaiko teises, įtvirtintas tiek nacionaliniuose, tiek tarptautiniuose teisės aktuose. Tai patvirtino ir Seimo kontrolierė 2004 m. gruodžio 13 d. pažymoje Nr. 4D-2004/03-1716. Pastatų (statinių) griovimo (demontavimo) veiksmų neteisėtumą patvirtina tai, kad Vilniaus miesto savivaldybės administracija inicijavo ir atliko romų taborė esančių savavališkų pastatų (statinių) griovimą (demontavimą) be teismo sprendimo, neatsižvelgdama į tai, kad nei Civiliniame kodekse, nei Statybos įstatyme, nei Statybos techniniame reglamente STR 1.09.06:2002 „Statybos sustabdymas. Savavališkos statybos padarinių šalinimas“, nei kituose teisės aktuose nėra normų, suteikiančių teisę savivaldybėms atlikti kitų asmenų savavališkai pastatytų (statomų) pastatų (statinių) griovimo (demontavimo) darbus. Vilniaus miesto savivaldybės administracija pastatus (statinius) nugriovė dar nepasibaigus statybos valstybinę priežiūrą atliekančių pareigūnų statytojams nustatytam terminui nugriauti romų taboro teritorijoje, Kirtimuose, Vilniuje, esančius savavališkus statinius. Atsakovas nesilaikė Vietos savivaldos įstatyme 4 straipsnyje nurodytų principų, t. y. pastatų (statinių) griovimo (demontavimo) darbai buvo vykdomi viršijant įgaliojimus, pažeidžiant pareiškėjų teises ir laisves. Pastatų (statinių) griovimo (demontavimo) darbus romų taboro teritorijoje vykdė UAB „Grinda“ pagal 2004 m. gruodžio 16 d. sutartį Nr. 153/10 su atsakovu. Pareiškėjai dėl atsakovo neteisėtų veiksmų patyrė dvasinių, emocinių išgyvenimų, nepatogumų, nes negali jaustis saugiai, nėra užtikrinti dėl savo ateities, todėl verčiami gyventi jausdami nuolatinę baimę. Netekusios gyvenamųjų būstų, pareiškėjų šeimos jautė ir iki šiol dar jaučia nepatogumą glausdamosi pas artimuosius ir pažįstamus jų perpildytuose namuose. Dar didesnę žalą patyrė mažamečiai vaikai, iš kurių buvo atimtas gyvenamasis būstas, pažeista teisė į būtinas ir tinkamas sąlygas vaikams augti ir vystytis. Pareiškėjai patyrė ilgalaikių išgyvenimų, iki šiol neišspręstas klausimas dėl jų gyvenamosios vietos.

Atsakovas Vilniaus miesto savivaldybė prašė bylą nutraukti, nes praleistas terminas skundai paduoti, arba skundą atmesti kaip nepagrįstą. Nurodė, kad pareiškėjai nepagrindė ir neįrodė kiekvienam iš jų padarytos turtinės žalos fakto ir dydžio. Nepateikiami jokie objektyvūs rašytiniai įrodymai, patvirtinantys, kad pareiškėjai buvo įgiję nuosavybės (ar kitą) teisę į pastatus ir/ar jų užimamą žemės sklypą. Nepagrindžiama, kokį kitą konkretų turtą ir teises šie pareiškėjai buvo įgiję iki galimai neteisėtų 2004 m. gruodžio 2–3 d. atsakovo veiksmų. Nepateikti rašytiniai įrodymai, sutartys, mokėjimo ir kiti dokumentai, kurie patvirtintų pareiškėjų galimai patirtas išlaidas, buvusio turto vertę. Įrodyti žalos dydį, jos padarymo faktą yra pareiškėjų pareiga, tačiau prašymo reikalavimuose nurodytos sumos apibūdintos tik abstrakčiai ir subjektyviai. Byloje nėra įrodymų, kad būtent šie asmenys ir jų šeimos yra nukentėję, kokioje konkrečioje vietoje, kokiam name tuo metu pareiškėjai gyveno ar buvo apsistoję. Neturtinės žalos padarymo faktas ir dydis grindžiami bendro pobūdžio teiginiais, nepateikus išsamaus žalos pagrindimo ir jos patvirtinimo, taip pat neįrodyti pareiškėjų dvasiniai išgyvenimai, nepatogumai, sukrėtimai, kurie sugriovė artimiausius jų planus. Asmens reikalavimas atlyginti jam padarytą neturtinę žalą yra vertintinas itin individualiai, todėl nukentėjusysis privalo nurodyti ir pagrįsti, kuo konkrečiai jam, kaip asmeniui, pasireiškė žalos padarymas, kokios konkrečios pasekmės dėl to atsirado ir ar jos atsirado būtent dėl atsakovo veiksmų. Vilniaus apskrities viršininko administracijos Teritorijų planavimo ir statybos valstybinės priežiūros departamento surašyti savavališkos statybos aktai, administracinio teisės pažeidimo protokolai, nutarimai patvirtina, kad statiniai buvo pastatyti savavališkai, nes jie neatitiko Statybos įstatymo 4 straipsnyje nurodytų mechaninių atsparumo ir pastovumo, gaisrinės saugos, higienos, sveikatos ir aplinkos apsaugos, saugaus naudojimo ir kitų reikalavimų, dėl kurių gali kilti reali grėsmė asmenų sveikatai ir gyvybei, todėl šie statiniai

nepagrįstai vertinami kaip būstai. 2004 m. lapkričio 2 d. administracinio teisės pažeidimo protokolais ir 2004 m. lapkričio 4 d. priimtais nutarimais įrodytas pačių pareiškėjų veiksmų neteisėtumas. Reikalavimas atlyginti žalą turėtų būti atmestas, nes nebuvo priimtas nė vienas Vilniaus miesto savivaldybės administracijos, Vilniaus miesto savivaldybės tarybos ar kitos savivaldybės institucijos sprendimas, įsakymas, potvarkis ar kitas teisinės pasekmės sukeliantis teisės aktas, kuriuo būtų pažeistos pareiškėjų teisės ir interesai. 2004 m. gruodžio 16 d. su UAB „Grinda“ sudaryta sutartis dėl gatvių priežiūros ir avarijų likvidavimo darbų nepatvirtina, kad atsakovas atliko neteisėtus veiksmus – sutartis sudaryta ir įsigaliojo jau po pareiškėjų nurodomų 2004 m. gruodžio 2–3 d. įvykių. Jeigu teismas konstatuotų, kad buvo atlikti veiksmai, kurie sukėlė žalą, juos padaręs asmuo, atsakovo nuomone, turi būti atleistas nuo civilinės atsakomybės vadovaujantis Civilinio kodekso 6.253 straipsnio 6 dalimi kaip už veiksmus, padarytus dėl būtinojo reikalingumo. Romų taboro teritorijoje, valstybinėje žemėje, nesilaikant statybą reglamentuojančių įstatymų reikalavimų, buvo pastatyta 12 savavališkų statinių. Pastatyti statiniai (pastatai) neatitiko gaisrinės saugos, higienos, sveikatos ir aplinkos apsaugos, saugaus naudojimo reikalavimų, galėjo kilti reali grėsmė asmenų sveikatai ir gyvybei. Siekiant užtikrinti visuomenės ir valstybės interesus, kitos išeities kaip pašalinti minėtoms vertybėms gresiantį pavojų nebuvo. Atsakovas pabrėžė, kad Vilniaus miesto savivaldybės administracijos veiksmų neteisėtumas galėjo būti konstatuotas tik Administracinių bylų teisenos įstatymo nustatyta tvarka, kreipiantis į administracinį teismą per minėto įstatymo 33 straipsnio 1 dalyje nustatytą terminą. Pareiškėjai šį terminą kreiptis į teismą dėl neteisėtų atsakovo veiksmų yra praleidę.

II.

Vilniaus apygardos administracinis teismas 2007 m. gruodžio 18 d. sprendimu pareiškėjų skundą tenkino iš dalies – priteisė pareiškėjams N. S., S. S., V. S., A. S., E. S., A. S., J. Č., M. Č., Z. Č., A. Č., L. J., M. Č., R. B., O. B., R. B., R. B., T. B., L. B., L. B. ir V. T. B. po 5 000 Lt (penkis tūkstančius litų) kiekvienam neturtinei žalai atlyginti. Kitoje dalyje skundą atmetė.

III.

Apeliaciniu skundu pareiškėjai prašė panaikinti Vilniaus apygardos administracinio teismo sprendimą dalyje dėl atsisakymo pareiškėjams priteisti jiems padarytą turtinę žalą ir priteisti pareiškėjams turtinę žalą, nurodytą 2007 m. lapkričio 20 d. patikslintame prašyme bei pakeisti skundžiamą sprendimą toje dalyje, kurioje nuspręsta pareiškėjams priteisti po 5 000 Lt neturtinės žalos, ir priteisti pareiškėjams neturtinę žalą, nurodytą 2007 m. lapkričio 20 d. patikslintame prašyme. Apeliacinis skundas grindžiamas šiais argumentais:

1. Pirmosios instancijos teismas nepagrįstai atmetė 2007 m. lapkričio 13 d. teismo posėdyje pateiktą prašymą „Dėl liudytojų apklausos“ ir 2007 m. gruodžio 10 d. teismo posėdyje pateiktą prašymą „Dėl ekspertizės skyrimo“, tuo nevykdydamas pareigos tinkamai išsiaiškinti visas bylos aplinkybes ir visapusiškai objektyviai jas iširti (Administracinių bylų teisenos įstatymo 81 str.). Patenkinus šiuos prašymus, būtų buvusi galimybė nustatyti nugriautų pastatų vertę, tuo pačiu ir patirtos turtinės žalos dydį, išsiaiškinti, kuriuose pastatuose gyveno pareiškėjai.

2. Teismas netinkamai įvertino patirtos neturtinės žalos dydį – neatsižvelgta į patirtų išgyvenimų trukmę, intensyvumą, į tai, kad skriaudą patyrė mažamečiai vaikai. Atkreipė dėmesį, kad teismas nepasisakė dėl prašymo pareiškėjai V. T. B. priteisti 1 000 000 Lt neturtinės žalos, nevertino skunde dėl šiai pareiškėjai prašomos atlyginti neturtinės žalos dydžio pateiktų argumentų, dėl ko šiai pareiškėjai turėtų būti atlyginama didesnė neturtinė žala.

Apeliaciniu skundu atsakovas Vilniaus miesto savivaldybė prašė panaikinti Vilniaus apygardos administracinio teismo sprendimo dalį, kuria priteista pareiškėjams po 5 000 Lt neturtinei žalai atlyginti, ir pareiškėjų skundą atmesti visiškai, kitą teismo sprendimo dalį palikti nepakeistą. Apeliacinis skundas grindžiamas šiais argumentais:

1. Teismas pažeidė principą, kad iš neteisėtumo negali kilti jokia teisė (*ex injuria ius non oritur*) – statybos buvo neteisėtos ir jų pagrindu pareiškėjai negalėjo įgyti jokių teisių ar teisėtų interesų, taip pat ir į gyvenamąjį būstą ar jo neliečiamumą. Be to, pagal Civilinio kodekso 6.282 straipsnio 1 dalį paties nukentėjusio asmens kaltė dėl žalos jam atsiradimo yra pagrindas atmesti reikalavimą atlyginti žalą.

2. Teismas priteisė moralinės žalos atlyginimą, nors nenustatyta, kokie konkretūs asmenys žalą patyrė.

3. Teismas nepagrįstai konstatavo, kad neteisėtus veiksmus atliko Vilniaus miesto savivaldybės administracija – šiuo atveju ginčui aktuali klausimu nebuvo priimtas joks kurios nors savivaldybės institucijos sprendimas, sukkeliantis teises pasekmes.

4. Galimai neteisėtų savivaldybės institucijų veiksmų, iš kurių pareiškėjai kildina žalą, konstatavimui yra privaloma laikytis Administracinių bylų teisenos įstatymo 33 straipsnio 1 dalyje nustatyto vieno mėnesio termino.

5. 5 000 Lt neturtinės žalos atlyginimo priteisimas kiekvienam pareiškėjui yra nepagrįstas ir prieštarauja neturtinės žalos atlyginimo principams – jos atsiradimas neįrodytas, nepagrįsta, kuo konkrečiai neturtinė žala kiekvienam iš pareiškėjų pasireiškė.

6. Teismas nepagrįstai nenagrinėjo, ar atsakovo veiksmai nebuvo sąlygoti būtinojo reikalingumo (Civilinio kodekso 6.253 str. 6 d.).

Atsiliepimu į pareiškėjų apeliacinį skundą atsakovas Vilniaus miesto savivaldybė prašė jį atmesti.

Atsiliepimu į atsakovo Vilniaus miesto savivaldybės apeliacinį skundą pareiškėjai prašė jį atmesti.

IV.

Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas 2008 m. rugsėjo 26 d. nutartimi pareiškėjų ir atsakovo apeliacinius skundus patenkino iš dalies. Vilniaus apygardos administracinio teismo 2007 m. gruodžio 18 d. sprendimo dalį, kuria buvo patenkintas pareiškėjų skundas dėl neturtinės žalos priteisimo panaikino ir perdavė bylą pirmosios instancijos teismui nagrinėti iš naujo. Likusią sprendimo dalį paliko nepakeistą.

Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas nusprendė, kad pirmosios instancijos teismas teisingai nustatė, kad pareiškėjai neįrodė paties turtinės žalos fakto (vieno iš pagrindinių būtinų civilinei atsakomybei atsirasti elementų) – nepateikė turtinę žalą patvirtinančių įrodymų (Administracinių bylų teisenos įstatymo 53 str. 2 d., 57 str.). Šią aplinkybę teismas laikė pakankamu pagrindu reikalavimui dėl turtinės žalos atlyginimo atmesti. Pareiškėjų teiginius, jog jie nuosavybės teisę į pastatus įgijo Civilinio kodekso 4.47 straipsnio 4 punkto normos pagrindu pastatę statinius teismas laikė nepagrįstais. Pagal Civilinio kodekso 4.47 straipsnio 4 punktą nuosavybės teisė gali būti įgyjama pagaminant naują daiktą. Teisėjų kolegija pažymėjo, kad šiuo atveju, norint, jog nurodytos normos pagrindu pareiškėjai būtų įgiję nuosavybės teisę į pastatus, šie privalėjo būti pastatyti teisės aktų nustatyta tvarka. Įvertinęs bylos medžiagą, teismas pažymėjo, kad statybos buvo neteisėtos bei padarė išvadą, kad į ginčo statinius nuosavybės teisių pareiškėjai neįgijo ir dėl jų nugriovimo turtinės žalos nepatyrė.

Apeliacinės instancijos teismas pažymėjo, kad pirmosios instancijos teismas nenagrinėjo visiškai ir nepasisakė dėl atsakovo teiginių, jog veiksmai buvo sąlygoti būtinojo reikalingumo (Civilinio kodekso 6.253 str. 6 d.). Teismas taip pat pažymėjo, kad priteisdamas pareiškėjams neturtinę žalą, pirmosios instancijos teismas taip pat neįvertino visų byloje esančių įrodymų, o teismo sprendime padarytos išvados nepagrįstos faktinėmis bylos aplinkybėmis arba joms prieštarauja. Teisėjų kolegija sutiko su atsakovo apeliacinio skundo argumentu, kad byloje nėra įrodymų ir apie tai, kur kuris pareiškėjas gyveno ar buvo apsistojęs ir netgi ar jie apskritai buvo apsistoję būtent tuose nugriautuose namuose. Pareiškėjai, kurie prašo atlyginti neturtinę žalą remdamiesi teiginiu, kad jie gyveno nugriautuose statiniuose, šių teiginių niekaip nepagrindžia. Byloje esantys dokumentai gali patvirtinti tik tai, kad kai kurie asmenys neteisėtus statinius

statė, bet neįrodo, kad būtent juose gyveno. Apeliacinės instancijos teismas pažymėjo, kad pareiškėjai pateikė prašymą apklausti liudytojus. Atmesdamas prašymą, pirmosios instancijos teismas net nesiaiškino, kokias aplinkybes prašomi iškviesti ir apklausti liudytojai galėtų patvirtinti, ar šios aplinkybės susijusios su nagrinėjamu ginču. Todėl teisėjų kolegija konstatavo, kad toks sprendimas yra nemotyvuotas, o įrodymai nepagrįstai nebuvo tirti pirmosios instancijos teisme. Jų ištyrimas gali būti reikšmingas vertinant įrodymų visumą ir priimant teisingą sprendimą. Dėl šių priežasčių Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas padarė išvadą, kad pirmosios instancijos teismas, sprenddamas dėl neturtinės žalos atlyginimo, neištyrė visų svarbių bylai aplinkybių, todėl sprendimas šioje dalyje negali būti pripažintas teisėtu ir pagrįstu.

V.

Vilniaus apygardos administracinis teismas 2009 m. liepos 17 d. sprendimu pareiškėjų skundą tenkino iš dalies. Iš atsakovo – Vilniaus miesto savivaldybės iš savivaldybės biudžeto priteisė atlyginti tokio dydžio neturtinę žalą: N. S. – 1 100 litų; V. S. – 1 000 litų; M. Č. – 1 500 litų; Z. Č. – 1 200 litų; R. B. – 1 200 litų; O. B. – 1 200 litų; R. B. – 1 000 litų; R. B. – 1 500 litų; V. T. B. – 1 400 litų; S. S. – 2 500 litų; A. S. – 2 000 litų; E. S. – 2 000 litų; A. S. – 2 000 litų; J. Č. – 2 000 litų; A. Č. – 2 000 litų; L. J. – 2 000 litų; M. Č. – 2 000 litų; T. B. – 2 000 litų; L. B. – 2 000 litų; L. B. – 2 000 litų. Likusioje dalyje skundą atmetė.

Nagrinėdamas administracinę bylą teismas apibrėžė tyrimo dalyką, kurį iš esmės suformulavo Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas 2008 m. rugsėjo 26 d. nutartyje administracinėje byloje Nr. A-756-1626/2008. Remdamasis minėta nutartimi teismas konstatavo, kad nagrinės pareiškėjų prašymą tik dėl neturtinės žalos atlyginimo priteisimo.

Teismas konstatavo, kad bylos dėl žalos, atsiradusios dėl viešojo administravimo subjektų neteisėtų veiksmų, atlyginimo (Civilinio kodekso 6.271 straipsnis) yra specifinė administracinių bylų rūšis, kuriai taikytinas specialusis, Civilinio kodekso 1.125 straipsnio 8 dalyje numatytas, sutrumpintas trejų metų ieškinio senaties terminas; pareiškėjai į teismą kreipėsi nepažeidę šio termino.

Teismas pažymėjo, kad nagrinėjamoje administracinėje byloje būtina nustatyti, ar buvo padaryti neteisėti veiksmai, ar buvo priežastinis ryšys tarp neteisėtų veiksmų ir atsiradusios žalos ir ar buvo teisės pažeidimu padaryta žala.

Pirmosios instancijos teismas nustatė, jog ginčo pastatai, pareiškėjams nenugriovus šių pastatų patiemis, buvo nugriauti be teismo sprendimo, kurio negalėjo net inicijuoti Vilniaus miesto savivaldybė, jos institucijos, pareigūnai (ši teismo sprendimą turėjo teisę inicijuoti Vilniaus apskrities viršininko administracija) bei konstatavo, kad ginčo pastatai buvo nugriauti neteisėtai, nes juos griovė UAB „Grinda“, kuri pagal teisės aktus apskritai neturi jokių teisių vykdyti nei statybos valstybinę priežiūrą, nei statinių naudojimo priežiūrą, be to, byloje nėra jokių įrodymų, kad Vilniaus apskrities viršininko administracija, galėjusi inicijuoti teismo sprendimo priėmimą dėl ginčo pastatų griovimo, būtų davusi UAB „Grinda“ kokius nors nurodymus dėl ginčo pastatų griovimo. Teismas atmetė atsakovo teiginius, kad nustačius veiksmų neteisėtumą, reikėtų iširti, ar minėtų veiksmų neteisėtumą lėmė būtinas reikalingumas. Teismas pažymėjo, kad Vilniaus miesto savivaldybė, jos institucijos, pareigūnai net negalėjo kištis, net ir prisidengiant būtinuoju reikalingumu (būti „priverstais“), į minėtų statinių griovimo procesą. Teismas, išanalizavęs įrodymų visetą, pažymėjo, kad statinių griovimo iniciatorė ir organizatorė buvo UAB „Grinda“ savininkė – Vilniaus miesto savivaldybė, jos institucijos, pareigūnai. Kartu teismas pažymėjo, kad Vilniaus miesto savivaldybės neteisėti organizaciniai veiksmai, pasireiškę šios savivaldybės pareigūnų, jos institucijų organizaciniais veiksmais, buvo daromi be rašytinių įrodymų, siekiant nuslėpti atsakingus subjektus. Teismas taip pat pažymėjo ir tai, kad rangovas UAB „Grinda“ užsakovui Vilniaus miesto savivaldybės administracijos Energetikos ir ūkio departamentui 2005 m. vasario 15 d. išrašė PVM sąskaitą faktūrą, serija GAO Nr. 0001349, už atliktą savavališkai pastatytų statinių ardymą Metallo g. (aktas Nr. 1042/02), darbų vertė su PVM – 13 381,00 Lt. Teismas

konstatavo, kad atsakovas Vilniaus miesto savivaldybė pažeidė savo institucijų, pareigūnų neteisėtais veiksmais principą, jog teisinėje valstybėje su teisės pažeidimais, jų padariniais gali kovoti tik kompetentingos teisės aktuose nustatytos institucijos, o tuo tarpu ji pagal jokių aktus negalėjo organizuoti ginčo statinių griovimo, net negalėjo to inicijuoti per teismą. Teismas taip pat pažymėjo, kad atsakovas Vilniaus miesto savivaldybė pažeidė savo institucijų, pareigūnų neteisėtais veiksmais konstitucinį proporcingumo principą, pagal kurį kovoje su teisės pažeidimais, jų padariniais, *inter alia* savavališkais statybomis, naudojamos priemonės, metodai ir būdai bei poveikio priemonės būtų proporcingi siekiamam kilniam tikslui – minėtais veiksmais pareiškėjai buvo palikti be pastogės 2004 m. gruodžio 2–3 d., t. y. žiemą, nors jokios būtinybės taip skubėti nebuvo.

Teismas nusprendė, kad vaizdo įrašas, liudytojų S. B., T. L., Z. A., S. V., J. T., S. N. parodymai įrodo, kad nugriovus ginčo statinius buvo padaryta neturtinė žala pareiškėjams, nes buvo sutrikdyti ir pažeisti jų teisėti interesai reziduoti toje gyvenamojoje vietovėje, kurioje jie faktiškai buvo apsistoję ir gyveno. Teismas pareiškėjų teiginius, kad buvo pažeistos jų teisės į būstą, atmetė kaip nepagrįstus, nes teisės aktų nustatyta tvarka įteisintų būstų jie neturėjo. Pažymėjo, kad dėl neteisėtų Vilniaus miesto savivaldybės veiksmų pareiškėjai N. S., R. B., M. Č., S. S. patyrė nepatogumus, blogas emocijas, pažeminimą, pareiškėja V. T. B. žiemą gyveno palapinėje.

Teismas pažymėjo, kad Vilniaus miesto savivaldybė buvo neteisėta organizatorė griauinant ginčo statinius, o juos neteisėtai vykdė UAB „Grinda“. Todėl konstatavęs, kad neteisėtais veiksmais nugriovus ginčo statinius buvo padaryta neturtinė žala pareiškėjams, nes buvo sutrikdyti ir pažeisti jų teisėti interesai reziduoti toje gyvenamojoje vietovėje, teismas padarė išvadą, jog tarp neteisėtų veikų ir neturtinės žalos yra priežastinis ryšys.

Dėl priteistinos neturtinės žalos dydžio teismas, remdamasis Civilinio kodekso 6.282 straipsnio 1 dalimi, pažymėjo, kad suaugę pareiškėjai savo neteisėtais veiksmais, kuriuos turėjo ir galėjo suprasti, gyveno savavališkai pastatytuose statiniuose. Dar daugiau, minėtus statinius savavališkai statė pareiškėjai V. T. B., R. B., V. S., N. S. Todėl visiems pareiškėjams neturtinė žala kilo tik dėl jų savavališkai pastatytų statinių neteisėto nugriovimo, todėl neturtinė žala turi būti ženkliai mažinama. Teismas atkreipė dėmesį, kad nugriautieji statiniai buvo menkaverčiai, todėl jų nugriovimas negalėjo sukelti didelių ir ilgalaikių išgyvenimų. Todėl teismas, atsižvelgdamas į pareiškėjų V. T. B., R. B., V. S., N. S. įrodytą ir nepaneigtą savivalę statant statinius, taip pat N. S., R. B., M. Č. išgyvenimus, patvirtintus vaizdo įrašu, V. T. B. gyvenimą palapinėje žiemą, Vilniaus miesto savivaldybės slepiamus neteisėtus veiksmus, suaugusiems pareiškėjams iš atsakovo Vilniaus miesto savivaldybės priteisė atlyginti tokio dydžio neturtinę žalą: N. S. – 1 100 litų; V. S. – 1 000 litų; M. Č. – 1 500 litų; Z. Č. – 1 200 litų; R. B. – 1 200 litų; O. B. – 1 200 litų; R. B. – 1 000 litų; R. B. – 1 500 litų; V. T. B. – 1 400 litų. Vaikams teismas iš atsakovo Vilniaus miesto savivaldybės priteisė atlyginti tokio dydžio neturtinę žalą: S. S. – 2 500 litų; A. S. – 2 000 litų; E. S. – 2 000 litų; A. S. – 2 000 litų; J. Č. – 2 000 litų; A. Č. – 2 000 litų; L. J. – 2 000 litų; M. Č. – 2 000 litų; T. B. – 2 000 litų; L. B. – 2 000 litų; L. B. – 2 000 litų.

VI.

Apeliaciniu skundu pareiškėjai prašo pakeisti Vilniaus apygardos administracinio teismo 2009 m. liepos 17 d. sprendimą dalyje, kurioje pareiškėjams nuspręsta priteisti neturtinę žalą ir priteisti pareiškėjams neturtinę žalą, nurodytą 2007 m. lapkričio 20 d. patikslintame prašyme. Apeliaciniame skunde, be anksčiau nurodytų aplinkybių, pateikiami šie argumentai:

1. Pareiškėjams, priešingai nei 2008 m. rugsėjo 26 d. nutartyje konstatuoja Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas, turtinė žala buvo padaryta.

2. Buvo pažeistos ne tik pareiškėjų teisės į būstą, nuosavybės bei privataus gyvenimo neliečiamumą, tačiau ir teisėti lūkesčiai išsaugoti pastatus (statinius), o taip pat juos įstatymo nustatyta tvarka įteisinti. Aplinkybė, jog apeliantai gyveno nustatyta tvarka neįteisintuose, pačių

pasistatytuose statiniuose (pastatuose), priešingai nei nepagrįstai 2009 m. liepos 17 d. sprendime nurodo Vilniaus apygardos administracinis teismas, nepanaikina apeliančių prigimtinių teisės į būstą, kuri savavališkais, neproporcingais bei brutaliais atsakovo Vilniaus miesto savivaldybės veiksmais buvo pažeista.

3. Negalima sutikti su 2009 m. liepos 17 d. Vilniaus apygardos administracinio teismo sprendime nurodyta aplinkybe, jog neteisėtais atsakovo veiksmais apeliančiams padaryta moralinė žala pasireiškė tik nepatogumais ir blogomis emocijomis dėl patirto pažeminimo ar gyvenimo palapinėje. Apeliančiai neigiamus išgyvenimus (dvasinius, emocinius padarinius, nepatogumus), išgyveno ne vien todėl, kad, kaip teigia Vilniaus apygardos administracinis teismas, buvo žeminami neteisėtais atsakovo Vilniaus miesto savivaldybės administracijos tarnautojų veiksmais, bet daugiausiai dėl to, kad buvo griunami pastatai (statiniai), kuriuose apeliančiai gyveno, o taip pat niokojami pareiškėjams priklausantys asmeniniai daiktai. Situacija, kai šeimos (dauguma iš jų su mažamečiais vaikais) žiemą, esant minusinei temperatūrai, yra išmetamos tiesiog į gatvę, negali sukelti vienkartinį nepatogumų ir trumpalaikių neigiamų emocijų. Teismas skundžiamame sprendime pasisakydamas dėl apeliančių patirtos neturtinės žalos, nevertino svarbių šios bylos aplinkybių, tokių kaip prigimtinių asmens teisių paneigimas ir pažeidimas (teisės į būstą, nuosavybės neliečiamumo pažeidimas ir kt.), ilgalaikiai ir intensyvūs apeliančių išgyvenimai dėl neteisėto ginčo pastatų nugriovimo, vaikų patirtas emocinis sukrėtimas.

4. Pirmosios instancijos teismas nepakankamai įvertino ir faktą, jog neturtinė žala buvo padaryta būtent dėl valstybės valdžios institucijos veiksmų. Nurodo Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartį civilinėje byloje Nr. 3K-3-604/2005 bei teigia, kad valstybei taikytina griežtesnė (didesnė) atsakomybė.

5. Nugriovus (demonstavus) apeliančiams priklausiusius pastatus (statinius) bei suniokojus pareiškėjams nuosavybės teisėmis priklausiusius daiktus (buitinė technika, baldai, rūbai ir pan.), buvo pažeistos tokios vertybės kaip teisė į būstą, garantuojanti apsaugą nuo priverstinio iškeldinimo ir nuo būsto sunaikinimo, nuosavybės neliečiamumas, apeliančių nepilnamečių vaikų teisė į gyvenamąjį būstą, į gyvenimo sąlygas, būtinas jų fiziniam, protiniam, dvasiniam vystymuisi. Be to, dėl neteisėtų ir neproporcingų atsakovo veiksmų apeliančiai patyrė ilgalaikius ir intensyvius išgyvenimus, turėjusius taip pat ir ilgalaikį poveikį sveikatai, normaliam vystymuisi. Taigi nurodytų konstitucinių vertybių pažeidimas, stiprus emocinis sukrėtimas bei ilgalaikis neigiamas poveikis tiek suaugusiems apeliančiams, tiek jų mažamečiams vaikams paneigia Vilniaus apygardos administracinio teismo skundžiamame sprendime išdėstytus teiginius apie dėl patirto pažeminimo išgyventus laikinus nepatogumus ir blogas emocijas.

6. Teismas vienu atveju teigia, kad neturtinę žalą padarė atsakovas, kitu – jog dėl žalos atsiradimo kalti patys pareiškėjai. Mano, kad nagrinėjamu atveju nepripažintina pareiškėjų veiksmuose buvus didelio neatsargumo. Apeliančiai, priešingai nei nepagrįstai 2009 m. liepos 17 d. sprendime teigia Vilniaus apygardos administracinis teismas, neturėjo ir negalėjo numatyti, kad savavališkai pasistatyti pastatai (statiniai) Vilniaus miesto savivaldybės nurodymu bus nugriauti. Priešingai, apeliančiai visiškai teisėtai bei pagrįstai tikėjosi, kad romų taboro teritorijoje, Kirtimuose, Vilniuje, esančios gyvenvietės pastatų (statinių) statusas bus sureguliuotas, o pastatai įteisinti įstatymų nustatyta tvarka.

7. Vilniaus apygardos administracinio teismo argumentas dėl ginčo pastatų menkavertiškumo buvo išsakytas remiantis tik prielaidomis, bet ne konstatuotais faktais (statinių vertinimas atliktas nebuvo) apie galimai mažą apeliančiams priklausiusių pastatų ekonominę vertę.

8. Vilniaus apygardos administracinis teismas, nusprenddamas dėl apeliančiams priteistinių neturtinės žalos dydžių, netaikė visumos kriterijų, reikšmingų neturtinės žalos dydžiui nustatyti, bei netinkamai nustatė nepagrįstai mažus pareiškėjams padarytos neturtinės žalos dydžius. Prie tokių kriterijų nurodo atsakovo kaltę, neigiamo pobūdžio pasekmes, atsakovo elgesį nugriovus pastatus. Teismas, sprenddamas neturtinės žalos atlyginimo klausimą, kaskart turi tinkamai

įvertinti individualias, konkrečiai bylai reikšmingas aplinkybes ir kitus bylai reikšmingus faktus, kas nagrinėjamu atveju padaryta nebuvo.

Apeliaciniu skundu atsakovas Vilniaus miesto savivaldybė prašo panaikinti Vilniaus apygardos administracinio teismo 2009 m. liepos 17 d. sprendimo dalį, kuria pareiškėjų skundas buvo patenkintas ir pareiškėjams priteista neturtinė žala (nuo 1 000 Lt iki 2 500 Lt), ir priimti naują sprendimą – pareiškėjų skundą atmesti kaip nepagrįstą. Apeliaciniame skunde, be anksčiau nurodytų aplinkybių, pateikiami šie argumentai:

1. Teismas, darydamas išvadą, kad principo „iš neteisės negali kilti teisė“ taikymas nagrinėjamoje administracinėje byloje Vilniaus miesto savivaldybės nurodytu aspektu yra negalimas, pažeidė konstitucinį asmenų lygybės prieš įstatymą principą, kadangi asmenims, pažeidusiems teisės aktus, suteikė nepagrįstą pranašumą kitą asmenų atžvilgiu ir priimdamas sprendimą pareiškėjams priteisti neturtinę žalą, juos traktavo kaip esančius žymiai geresnėje padėtyje lyginant su kitais subjektais. Be to, teismas savo teiginio, kad principo „iš neteisės negali kilti teisė“ taikymas nagrinėjamoje administracinėje byloje Vilniaus miesto savivaldybės nurodytu aspektu yra negalimas, teisiniais argumentais nemotyavo.

2. Bylą nagrinėjęs pirmosios instancijos teismas neatsižvelgė į aplinkybę, kad neturtinė žala nagrinėjamu atveju galėtų būti atlyginama tik su sąlyga, jei yra teisėto intereso pažeidimas, t. y. pareiškėjai turi įrodyti, kad jų patirta žala yra įteisinta. Šiuo atveju pareiškėjai neįrodo aplinkybės, kad buvo pažeisti įstatymų saugomi neturtiniai jų interesai (priešingai – byloje yra nustatyta, kad pareiškėjų veiksmai buvo neteisėti ir neatitiko teisės aktų keliamų reikalavimų).

3. Teismo sprendime vieninteliu proporcingumo principo pažeidimu yra nurodyta aplinkybė, kad nelegalūs statiniai romų tabore nugriauti žiemą, nors jokios būtinybės skubėti nebuvo. Teismas, darydamas tokią išvadą, nevertino aplinkybės, kad V. T. B., R. B., V. S., N. S. buvo įpareigoti iki 2005 m. sausio 15 d. pašalinti savavališkos statybos padarinius, t. y. taip pat žiemą. Todėl mano, kad 2004 m. gruodžio 2–3 d. atlikti veiksmai šiems pareiškėjams nesukėlė ir negalėjo sukelti didesnių nepatogumų ar dvasinių sukrėtimų (CK 6.250 str. 1 d.), kadangi jie patys privalėjo išsikelti iki 2005 m. sausio 15 d.

4. Teismas netinkamai vertino į bylą pateiktus įrodymus, nevertino pateiktų į bylą įrodymų lestinumo ir sąsajumo su administracinės bylos nagrinėjimo dalyku, todėl padarė nepagrįstą išvadą dėl Vilniaus miesto savivaldybės neteisėtų veiksmų, kas lėmė nepagrįsto ir neteisėto sprendimo priėmimą. Mano, kad pateiktas vaizdo įrašas neatitinka įrodymų įforminimo taisyklių, todėl negalėjo būti teismo priimtas ir vertinamas.

5. Teismas nepagrįstai konstatavo, kad neteisėtus veiksmus atliko Vilniaus miesto savivaldybės administracija – šiuo atveju ginčui aktuali klausimu nebuvo priimtas joks kurios nors savivaldybės institucijos sprendimas, sukeliantis teisinės pasekmes.

6. Teismas nepagrįstai netaikė Civilinio kodekso 6.253 straipsnio 6 dalies nuostatų dėl būtinojo reikalingumo. Teismas nevertino ir neatsižvelgė į liudytojų paaiškinimus dėl to, kad statiniai neatitinka sanitarinių, higieninių reikalavimų, kad statiniai kėlė grėsmę žmonių gyvybei ir sveikatai bei aplinkybės, kad vien 2004 metais romų tabore (Dariaus ir Girėno g. 185) jau buvo kilę 4 gaisrai, nusinešę vieno vaiko gyvybę; 2003 metais kilo 6 gaisrai.

7. Teismas neįvertino individualios kiekvieno pareiškėjo patirtos neturtinės žalos, remdamasis nešališkais ir objektyviais įrodymais. Teismas nepagrįstai konstatavo teisėtų interesų, t. y. teisės reziduoti atitinkamoje vietovėje, pažeidimą, nemotyavo, kokiu pagrindu šią teisę pareiškėjai įgijo, kadangi pats teismas pripažino, kad pareiškėjai gyveno neteisėtai, nes „<...> teisės aktų nustatyta tvarka įteisintų būstų neturėjo“. Neaišku, kodėl teismas nurodė, kad vienos teisės iš neteisėtų veiksmų pareiškėjai įgyti negalėjo, o kitą teisę iš tų pačių neteisėtų veiksmų – galėjo.

8. Jokių kitų duomenų kaip paties pareiškėjų skundo argumentai ir liudytojų paaiškinimai dėl neturtinės žalos atsiradimo į bylą pateikta nebuvo, dėl to pirmosios instancijos teismas priimdamas sprendimą rėmėsi tik pačių pareiškėjų paaiškinimais, prielaidomis, bet ne teisiniais argumentais. Tokiu būdu buvo paneigti neturtinės žalos atlyginimo principai, o taip pat ir civilinės atsakomybės esmė.

9. Teismas nenagrinėjo Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigos 2004 m. gruodžio 22 d. rašte Nr. 2-532 nurodytų aplinkybių dėl N. S.

10. Teismas nustatė, kad tariama neturtinė žala buvo padaryta keturiems suaugusiems pareiškėjams (N. S., R. B., M. Č. ir V. T. B.) ir vienam nepilnamečiui pareiškėjui (S. S.), todėl neaišku, koku pagrindu remdamasis pirmosios instancijos teismas, nustatydamas priteistinos neturtinės žalos dydį, neturtinę žalą priteisė pareiškėjams V. S., Z. Č., R. B., O. B., R. B. ir vaikams (esamiems ir tokiems buvusiems 2004 m. gruodžio 2-3 d.), išskyrus S. S.

11. Teismas nepagrįstai nurodė, kad pagrindas priteisti neturtinę žalą vaikams yra pablogėjusios vaikų gyvenimo sąlygos. Teismas nepagrindė šio savo argumento, nenurodė, kaip vaikų gyvenimo sąlygos pablogėjo, nenurodė, kokiais įrodymais vadovaudamasis teismas daro tokią išvadą ir pan. Pažymi, kad, visų pirma, būtent tėvai turi pareigą užtikrinti savo vaikams tinkamas gyvenimo sąlygas ir ši pareiga „automatiškai“ negali būti perkeliama valstybei ar savivaldybių institucijoms. Šiuo atveju tėvai savo veiksmais sudarė nepalankias ir netinkamas gyvenimo sąlygas, o ši aplinkybė negali būti pagrindas priteisti vaikams neturtinę žalą. Teismas nepagrindė, kokios konkrečiai neturtinės teisės buvo pažeistos kiekvieno iš vaikų, tačiau taikant civilinės atsakomybės institutą, konkreči žala turi būti nustatyta konkrečiam asmeniui.

12. Pažymi, kad negali būti taikomas kolektyvinis neturtinės žalos atlyginimo principas, tačiau teismas iš esmės taikė kolektyvinį nukentėjusiųjų asmenų principą ir preziumavo, kad jie visi patyrė neturtinę žalą.

13. Teismas nenustatė ir nepagrindė priežastinio ryšio (CK 6.271 str.) tarp tariamai padarytos neturtinės žalos pareiškėjams ir Vilniaus miesto savivaldybės tariamai neteisėtų veiksmų.

14. Teismas, nors ir taikė Civilinio kodekso 6.282 straipsnio 1 dalį, numatančią, kad reikalavimas atlyginti žalą gali būti sumažintas arba atmestas, atsižvelgiant į nukentėjusio asmens kaltę, nevertino ir nepagrindė, kodėl nagrinėjamos bylos kontekste nėra pagrindo šias nuostatas taikyti visa apimtimi ir neatmetė reikalavimo atlyginti žalą dėl grubaus pareiškėjų piktnaudžiavimo savo teisėmis, o taip pat realios grėsmės asmenų (kartu ir jų mažamečių vaikų) sveikatai ir gyvybei kėlimu.

15. Suformavus tokią ydingą praktiką, nagrinėjant panašaus pobūdžio bylas teismai būtų priversti pripažinti iš neteisėtų veiksmų kylančias pasekmes ir tokiu būdu atsirastų galimybė asmenims neteisėtu būdu įgyti teises ar teisėtus interesus.

Atsiliepimu į pareiškėjų apeliacinį skundą atsakovas Vilniaus miesto savivaldybė prašo jį atmesti. Papildomai pateikia šiuos argumentus:

1. Pareiškėjai iš esmės turtinės žalos atsiradimą grindė ir jos dydį įrodinėjo tik kaip žalos, patirtos demontavus neteisėtai pastatytus statinius. Tuo tarpu turtinės žalos atlyginimo dėl tariamai padarytos žalos pareiškėjų baldams, rūbams, namų apyvokos daiktams reikalavimas šioje administracinėje byloje nebuvo reiškiamas. Todėl pareiškėjai apeliaciniu skundu iš esmės kelia naują reikalavimą, pažeisdami Lietuvos Respublikos administracinių bylų teisenos įstatymo 130 straipsnio 5 dalį. Be to, pareiškėjai nepagrindė ir neįrodė kiekvienam iš jų padarytos turtinės žalos dydžio.

2. Teismas pagrįstai konstatavo, kad pareiškėjai, neturėdami teisės aktų nustatyta tvarka įteisintų būstų, neįgijo ir teisės į būstą. Patys pareiškėjai atliko aiškiai neteisėtus ir priešingus teisei veiksmus, dėl kurių jie neįgijo kokių nors teisių ir teisėtų interesų, taip pat – ir teisių į gyvenamąjį būstą, jo neliečiamumą.

3. Pareiškėjai netinkamai aiškina teisėtų lūkesčių principo turinį, kadangi asmuo gali turėti teisėtų lūkesčių tik dėl teisėtai įgytų teisių ir teisėtų interesų.

4. Iš pareiškėjų skundo matyti, kad neturtinės žalos padarymo faktas ir dydis grindžiami bendro pobūdžio teiginiais, nepateikus išsamaus žalos pagrindimo bei jos patvirtinimo įrodymais. Pareiškėjai nepateikė jų dvasinių išgyvenimų, nepatogumų, sukrėtimų ar kitų įrodymų.

5. Šios bylos kontekste turto vertė vertintina atsižvelgiant į tai, kad pareiškėjams pagal įstatymus nebuvo galimybės statinių įteisinti, t. y. rinkos požiūriu tie statiniai buvo beverčiai,

kadangi negalėjo būti civilinės apyvartos objektais. Todėl apeliacinio skundo argumentas, kad teismas privalo vadovautis Civilinio kodekso 4.11 straipsnio 4 dalyje įtvirtinta asmeniniais tikslais pagrįsta daikto verte, neturi jokio teisinio pagrindo.

Atsiliepimu į atsakovo Vilniaus miesto savivaldybės apeliacinį skundą pareiškėjai prašo jį atmesti. Papildomai pateikia šiuos argumentus:

1. Aplinkybė, jog pareiškėjai gyveno nustatyta tvarka neįteisintuose, pačių pasistatytuose statiniuose (pastatuose), nepanaikina ir nepaneigia pareiškėjų prigimtinės teisės į būstą, taip pat nuosavybės teisės į pastatus ar medžiagas. Tuo atveju, jei asmuo tam tikru būdu ir pažeidžia teisės aktų nustatytus reikalavimus, jis dėl to gali būti tik traukiamas atsakomybėn, tačiau tai jokių būdu nereiškia, kad apskritai išnyksta pažeidimą padariusio asmens teisė tikėtis jo atžvilgiu sankcijas taikančios valstybės ar savivaldybės veiksmų teisėtumo.

2. Nei Konstitucijos 30 straipsnis, nei Civilinio kodekso 6.250 ar 6.271 straipsnis žalos atlyginimo (taip pat ir neturtinės žalos) nesieja su jokiais papildomomis sąlygomis, o taip pat ir su apeliando nurodytą – patirtos žalos įteisinimu.

3. Vykstant teisminiam procesui, teismo sprendimu asmenys turi teisę pateikti įrodymus (pareiškimus, paaiškinimus ir pan.) taip pat ir ne lietuvių kalba, kurie, esant būtinybei, tiesiog teismo posėdžio metu yra išverčiami. Į lietuvių kalbą būtina išversti tik teismui teikiamus dokumentus, bent ne vaizdo įrašus ar kitus įrodymus, kurie nėra dokumentai.

4. Pareiškėjams priklausiusių pastatų (statinių) nugriovimas (demonravimas) 2004 m. gruodžio 2–3 d. negali būti laikomas atliktu esant būtinajam reikalingumui, nes žalos padarymas pareiškėjams šiuo atveju taip pat nebuvo ir vienintelis būdas išvengti didesnės žalos.

5. Siekdamas įgyvendinti ABTĮ 5 straipsnyje įtvirtintą teisminės gynybos principą, kartu bent iš dalies apgindamas pažeistas pareiškėjos N. S. teises, Vilniaus apygardos administracinis teismas visiškai pagrįstai nusprendė šiai pareiškėjai priteisti neturtinę žalą.

6. Bylą nagrinėjęs teismas neprivalėjo nurodinėti ir pagrįsti, kokia konkrečiai neturtinė žala buvo padaryta kiekvienam iš pareiškėjų, kadangi įrodinėjimo pareiga tenka proceso šalims. Be to, teismas įvertino byloje esančių įrodymų visumą – vaizdo įrašą bei liudytojų parodymus.

Teisėjų kolegija

k o n s t a t u o j a :

VII.

Pareiškėjų apeliacinis skundas tenkintinas iš dalies. Atsakovo apeliacinis skundas atmestinas.

Pareiškėjai apeliaciniame skunde (t. III, b. I. 204) prašo pakeisti Vilniaus apygardos administracinio teismo 2009 m. liepos 17 d. sprendimą dalyje dėl pareiškėjams priteistų neturtinės žalos sumų ir priteisti neturtinę žalą, nurodytą 2007 m. lapkričio 20 d. patikslintame prašyme (Vilniaus apygardos administraciniame teisme gautas 2007 m. lapkričio 22 d.). Atsakovas Vilniaus miesto savivaldybė taip pat ginčija Vilniaus apygardos administracinio teismo 2009 m. liepos 17 d. sprendimo dalį, kuria visiems pareiškėjams nuspręsta priteisti nuo 1 000 Lt iki 2 500 Lt neturtinės žalos atlyginimo (t. IV, b. I. 4).

Dėl bylos nagrinėjimo ribų

Galutine Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2008 m. rugsėjo 26 d. nutartimi šioje byloje pareiškėjų reikalavimas dėl turtinės žalos atlyginimo buvo atmestas kaip neįrodytas. Minėta nutartimi Vyriausiasis administracinis teismas panaikino Vilniaus apygardos administracinio teismo 2007 m. gruodžio 18 d. sprendimo dalį tik dėl pareiškėjų reikalavimo atlyginti neturtinę žalą ir perdavė bylą nagrinėti pirmosios instancijos teismui nagrinėti iš naujo tik šia (neturtinės žalos atlyginimo klausimo) apimtimi. Jokių naujų reikalavimų dėl turtinės žalos (pvz., baldų sugadinimo) priteisimo po bylos grąžinimo pirmosios instancijos teismui

pareiškėjai tinkamai nesuformulavo. Naujų reikalavimų negalima kelti apeliacinės instancijos teisme (ABTĮ 130 str. 5 d.). Taigi klausimas dėl pareiškėjų reikalautos turtinės žalos atlyginimo buvo galutinai išspręstas 2008 m. rugsėjo 26 d. įsiteisėjusia nutartimi. Teise pateikti prašymą dėl proceso atnaujinimo šiuo aspektu (t. y. dėl reikalavimo atlyginti turtinę žalą atmetimo) nepasinaudota (tai patvirtino ir pareiškėjų atstovas teismo posėdžio apeliacinės instancijos teisme metu). Atsižvelgiant į tai, darytina išvada, kad šiuo atveju Vyriausiojo administracinio teismo teisėjų kolegija neturi jokio pagrindo spręsti dėl turtinės žalos atlyginimo, nes kitaip būtų pažeistos proceso teisės normos, įsiteisėjusio ir įstatymų nustatyta tvarka neapskūsto teismo sprendimo *res judicata* galia.

Dėl principo ex iniuria non oritur ius taikymo

Vyriausiojo administracinio teismo teisėjų kolegija visiškai sutinka su pirmosios instancijos teismo išvada, kad principas, jog iš neteisės negali atsirasti teisė (*ex iniuria non oritur ius*), šiuo atveju neatleidžia savivaldybės nuo atsakomybės. Teisėjų kolegija pabrėžia, kad nekvestionuotina, jog teisinėje valstybėje gali ir turi būti kovojama su neteisėtomis statybomis. Tačiau ši teisė (o kartu ir pareiga) turi būti įgyvendinama griežtai laikantis teisės aktuose įtvirtintų sąlygų ir reikalavimų, konstitucinių teisingumo, proporcingumo ir kitų teisės principų. Tokia pareiga saisto visas be išimties valstybės ir savivaldybės institucijas. Nesilaikydamos šių nuostatų, šios institucijos nusižengia teisei, o tai reiškia, kad iš šių savo neteisėtų veiksmų jos negali gauti jokios naudos ir įgyti kokių nors neadekvačių ar neprotingų teisių ar imunitetų. Tai lemia, kad dėl neteisėtų veiksmų šalinant neteisėtos statybos padarinius gali kilti ir pačios valstybės ar savivaldybės atsakomybė, taip pat ir civilinė atsakomybė. Savivaldybės ar valstybės civilinė atsakomybė kaip prievolė atlyginti padarytą žalą tokiu atveju atsiranda būtent iš valstybės ar savivaldybės neteisėtų veiksmų. Taigi priteisus neturtinės žalos kompensaciją už neteisėtą neteisėtų statinių nugriovimą, pareiškėjai negauna jokios naudos iš to, kad statiniai buvo pastatyti neteisėtai. Aptariamam atveju jiems tiesiog atlyginama (kompensuojama) ta žala, kurią jie patyrė dėl to, kad valstybė (savivaldybė) nesilaikė teisės normų reikalavimų. Priešingas teisės normų aiškinimas, skirtingai nei teigia pareiškėjas, būtų ydingo precedento suformavimas. Jei būtų laikomasi nuostatos, kad savivaldybė gali beatodairiškai, nesilaikant valstybėje nustatytų teisės normų griauti visus neteisėtus statinius ir už tai visiškai neatsakyti (traktuojant, kad jai už minėtus veiksmus visiškai negali būti taikoma civilinė atsakomybė), tai reikštų, kad teismas turėtų ginti ne pamatinius teisinės valstybės principus ir idėjas (pvz., kad valdžios įstaigos tarnauja žmonėms ir turi paklusti teisei), kuriomis grindžiama visa Lietuvos kaip demokratinės valstybės esmė ir paskirtis, bet turėtų įteisinti (pateisinti) valdžios institucijų savivalę – valstybei (savivaldybėms) būtų paprasčiausiai leidžiama nesilaikyti įstatymų ir kitų teisės reikalavimų. Teismas, kaip teisingumą vykdanči institucija, to daryti negali. Juolab kad aiškinimas, jog savivaldybė visiškai neturi atsakyti už neteisėtus (nors ir neteisėtų) statinių griovimus, paprasčiausiai paverstų visiškai beprasmiu ir patį teisinį reguliavimą, kuris nustato sąlygas ir procedūras, kurių privalu laikytis šalinant neteisėtos statybos padarinius. Teisėjų kolegija pabrėžia, kad teisinėje valstybėje net ir teisės pažeidėjas turi teises, be kita ko, garantuojančias, kad atitinkamos poveikio priemonės jam bus taikomos tik laikantis įstatymo (plačiąja prasme). Šias teises įstatymų nustatytais atvejais ir pagrindais valstybė turi veiksmingai ginti.

Dėl savivaldybės neteisėtų veiksmų

Vyriausiojo administracinio teismo teisėjų kolegija neturi jokio pagrindo abejoti pirmosios instancijos teismo išvadamis, kad Vilniaus miesto savivaldybė per savo institucijas ir pareigūnus šiuo atveju atliko neteisėtus veiksmus ir yra atsakinga už neteisėtą ginčo statinių nugriovimą. Atsakovo argumentai, kuriais jis bando paneigti šią išvadą, yra visiškai nepagrįsti ir

atmestini plačiau jų neanalizuojant – teismas neturi absoliučios pareigos atsakyti į aiškiai nepagrįstus teiginius.

Dėl būtinojo reikalingumo

Atsakovas teigia, kad civilinė atsakomybė jam neturėtų būti taikoma, nes jis veikė būtinojo reikalingumo situacijoje.

Civilinio kodekso 6.253 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad civilinė atsakomybė netaikoma, taip pat asmuo gali būti visiškai ar iš dalies atleistas nuo civilinės atsakomybės šiais pagrindais: dėl <...> būtinojo reikalingumo <...>. Civilinio kodekso 6.253 straipsnio 6 dalyje nurodyta, kad „būtinasis reikalingumas – tai veiksmai, kuriais asmuo priverstas padaryti žalos dėl to, kad siekia pašalinti jam pačiam, kitiems asmenims ar jų teisėms, visuomenės ar valstybės interesams gresiantį pavojų, išvengdamas gresiančios didesnės žalos atsiradimo žalą patyrusiam ar kitam asmeniui, jeigu žalos padarymas tomis aplinkybėmis buvo vienintelis būdas išvengti didesnės žalos. Teismas, atsižvelgdamas į bylos aplinkybes bei sąžiningumo ir teisingumo kriterijus, gali įpareigoti atlyginti žalą asmenį, kurio interesais veikė žalą padaręs asmuo“.

Teisėjų kolegijos nuomone, aukščiau paminėta teisės norma gali būti taikoma tik tada, kai pavojus, kurį siekiama pašalinti atliekant būtinojo reikalingumo kriterijus atitinkančius veiksmus, yra realus ir akivaizdus, t. y. pavojus gresia iš tiesų. Teisėjų kolegijos vertinimu, atsakovas nenurodė ir nepateikė įrodymų, kad kitiems asmenims ar jų teisėms, visuomenės ar valstybės interesams grėsė toks realus ir akivaizdus pavojus, jog ginčo statinius buvo būtina nugriauti nedelsiant, t. y. įstatymų nustatyta tvarka nelaukiant, kol kompetentingos valstybės institucijos kreipsis į teismą dėl jų nugriovimo ir bus priimtas atitinkamas sprendimas. Taigi šiuo atveju nebuvo būtinojo reikalingumo situacijos.

Dėl savivaldybės pareigos atlyginti neturtinę žalą

Materialios (pirmiausia piniginės) kompensacijos už neturtinę žalą paskirtis – sudaryti materialias prielaidas iš naujo sukurti tai, ko negalima sugrąžinti, kuo teisingiau atlyginti tai, ko žmogui neretai apskritai niekas – jokie pinigai, joks materialus turtas – negali atstoti (žr., pvz., Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. rugpjūčio 19 d. nutarimą). Analogiška nuostata suformuluota ir Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo praktikoje, kuris yra konstatavęs, jog neturtinės žalos atlyginimas yra glaudžiai susijęs su idėja, jog pareiškėjas turėtų likti indiferentiškas toms pasekmėms, kurias sukėlė neteisėti valstybės pareigūnų veiksmai, po to, kai ši žala buvo teisingai atlyginta, įgyvendinimu. Kitaip tariant, pareiškėjo, kuris patiria neturtinę žalą, statusas *ex post* turėtų kiek įmanoma labiau prilygti jo susikurtai gerovei *ex ante* (2008 m. lapkričio 24 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A¹⁴⁶-1897/2008). Atkreiptinas dėmesys, jog visiško (adekvataus) žalos atlyginimo principo taikymui neturtinės žalos nustatymo (įvertinimo) atvejais būdingi svarbūs ypatumai. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas 2006 m. rugpjūčio 19 d. nutarime pabrėžė, kad: „moralinė žala yra dvasinė skriauda, kurią tik sąlygiškai galima įvertinti ir kompensuoti materialiai; padarytos moralinės žalos, kaip asmens patirtos dvasinės skriaudos, neretai apskritai niekas (*inter alia* jokia materialinė kompensacija) negali atstoti, nes asmens psichologinės, emocinės ir kitokios būsenos, buvusios iki tol, kol jis patyrė dvasinę skriaudą, neįmanoma sugrąžinti – tokią būseną kai kada (geriausiu atveju) galima tik iš naujo sukurti, panaudojant *inter alia* materialią (pirmiausia piniginę) kompensaciją už tą moralinę žalą <...>.“

Savivaldybės pareiga atlyginti žalą (viešojo atsakomybė) pagal Civilinio kodekso 6.271 straipsnio nuostatas kyla dėl savivaldybės valdžios institucijų neteisėtų aktų nepriklausomai nuo konkretaus valstybės tarnautojo ar kito valstybės valdžios institucijos darbuotojo kaltės. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas yra pažymėjęs, jog „iš Konstitucijos neišplaukia, kad įstatymais galima nustatyti kokias nors išimtis, pagal kurias asmeniui padaryta materialinė ir (arba) moralinė žala neatlyginama, pavyzdžiui, dėl to, kad ją

neteisėtais veiksmais padarė pačios valstybės institucijos, pareigūnai. Jeigu įstatymu, juo labiau kitu teisės aktu, būtų nustatytas toks teisinis reguliavimas, kad valstybė visiškai arba iš dalies išvengtų pareigos teisingai atlyginti materialinę ir (arba) moralinę žalą, padarytą neteisėtais pačios valstybės institucijų, pareigūnų veiksmais, tai ne tik reikštų, kad yra nepaisoma konstitucinės žalos atlyginimo sampratos, ir būtų nesuderinama su Konstitucija (*inter alia* su jos 30 straipsnio 2 dalimi), bet ir pakirstų pačios valstybės, kaip bendro visos visuomenės gėrio, *raison d'etre*.“ (Konstitucinio Teismo 2006 m. rugpjūčio 19 d. nutarimas). Lietuvos Respublikos viešojo administravimo įstatymo 39 straipsnyje (2002 m. gruodžio 10 d. įstatymo Nr. IX-1281 redakcija, galiojusi ginčijamų veikslių atlimo metu) buvo nustatyta, kad turtinė ir neturtinė žala, atsiradusi dėl viešojo administravimo subjektų neteisėtų aktų, atlyginama Lietuvos Respublikos civilinio kodekso nustatyta tvarka. Tai reiškia, kad viešojo atsakomybė dėl savivaldybės valdžios institucijų neteisėtų aktų tiek neturtinės, tiek turtinės žalos atveju atsiranda esant trimis sąlygoms: neteisėtiems veiksliams ar neveikimui, žalai ir priežastiniam neteisėtų veikslių (neveikimo) ir žalos ryšiui.

Teisėjų kolegija, išsamiai susipažinusi su bylos medžiaga bei išanalizavusi aktualų teisinį reguliavimą, pirmosios instancijos teismo sprendimo dalį, kurioje konstatuoti atsakovo Vilniaus miesto savivaldybės neteisėti veiksliai, jau aukščiau pripažino teisėta ir pagrįsta. Teisėjų kolegija taip pat konstatuoja, jog pirmosios instancijos teismas priėjo prie teisėtos ir pagrįstos išvados, jog tarp neteisėtų veikslių ir pareiškėjų patirtos neturtinės žalos yra priežastinis ryšys.

Tačiau, apeliacinės instancijos teismo vertinimu, pirmosios instancijos teismas neteisingai taikė teisės normas, reglamentuojančias neturtinės žalos bei jos dydžio nustatymo ypatumus, bei nukrypo nuo teismų praktikos, formuojamos neturtinės žalos atlyginimo byloje.

Pažymėtina, kad bylą nagrinėjantis teismas, sprenddamas dėl reikalavimo atlyginti neturtinę žalą, turi visapusiškai ištirti ir įvertinti aplinkybes, kurios gali pagrįsti arba paneigti paminėtų sąlygų, būtinų civilinei atsakomybei atsirasti, buvimą arba nebuvimą, bei nurodyti konkrečius motyvus bei argumentus, kurių pagrindu padaro vienokią ar kitokią išvadą (žr., pvz., Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2006 m. rugsėjo 14 d. nutartį administracinėje byloje Nr. A⁶-1286/2006). Panašią praktiką formuoja ir Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, ne kartą savo nutartyse įvairių kategorijų byloje akcentuodamas, jog teismo sprendime turi būti išvardyti ir pasverti argumentai, dėl kurių pasiekama vienokia ar kitokia kompensacijos suma ir motyvai, dėl kurių žalos dydis gali būti nustatomas didesnis ar mažesnis (žr., pvz., Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2003 m. kovo 26 d. nutartį c. b. Nr. 3K-3-371/2003; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2007 m. balandžio 18 d. nutartį c. b. Nr. 3K-3-157/2007; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. rugpjūčio 14 d. nutartį c. b. Nr. 3K-3-393/2008 ir kt.).

Pirmosios instancijos teismas pareiškėjams priteistą neturtinę žalą diferencijavo, t. y. priteistos neturtinės žalos dydis svyruoja nuo 1 000 Lt iki 2 500 Lt. Tačiau pirmosios instancijos teismas nepateikė pakankamų motyvų, pagrindžiančių teismo sprendimą neturtinę žalą kompensuoti būtent tokia, o ne kitokia suma, bei neanalizavo neturtinės žalos kompensacijos dydžio nustatymo kriterijų. Todėl nėra aišku, kokios objektyvios aplinkybės lėmė, kad vienu pareiškėjų patirti neigiami išgyvenimai įvertinti didesne pinigų suma, o kokiais argumentais grindžiama kitiems pareiškėjams priteista mažesnė suma. Teisėjų kolegija pabrėžia, jog teismo sprendime turi būti įvardyti kriterijai, kuriais remdamasis teismas nustato priteistiną konkrečiu atveju neturtinės žalos dydį, ir argumentuotai pagrįstas kiekvieno iš nurodytų kriterijų taikymas nagrinėjamos bylos faktinėms aplinkybėms, atskleista jo reikšmė bei įtaka, sprendžiant apie teisingą pinigines kompensacijos už neturtinių vertybių pažeidimą dydį konkrečioje situacijoje (šiuo klausimu žr. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. liepos 8 d. nutartį c. b. Nr. 3K-3-357/2008).

Nustačius, jog pakankami kriterijai, kuriais remiantis nustatytas priteistinas neturtinės žalos dydis, pirmosios instancijos teismui priimant sprendimą nebuvo nei įvardinti, nei

analizuotas jų taikymas nagrinėjamu atveju susiklosčiusioms faktinėms aplinkybėms, teisėjų kolegijai kyla pagrįstų abejonių, ar pirmosios instancijos teismo priteistos neturtinės žalos kompensacijos dydis atitinka visiško (adekvataus) žalos atlyginimo principą.

Dėl pareiškėjų patirtos neturtinės žalos

Paminėtina, kad neturtinės žalos sąvoka apima platų spektrą pačių įvairiausių išgyvenimų. Pavyzdžiui, Europos Žmogaus Teisių Teismas savo jurisprudencijoje pripažino, jog neturtinė žala apima traumas, nerimą ir neteisybės jausmą (*McMichael* prieš *Jungtinę Karalystę*, 1995 m. vasario 24 d., Series A Nr. 307-B); bejėgiškumo jausmą, frustraciją (*Papamichalopoulos* prieš *Graikiją*, 1995 m. spalio 31 d., Nr. 14556/89, ECHR, 1993 A-330-B), nepatogumus, nerimą ir sielvartą (*Olsson* prieš *Švediją*, 1988 m. kovo 24 d., Nr. 10465/83, 102 par., Series A Nr. 130), įžeidinėjimą, pažeminimą, įtampą (*Lopez Ostra* prieš *Ispaniją*, 1994 m. gruodžio 9 d., Nr. 16798/90, 65 par., Series A Nr. 303-C) ir pan. Plačią neturtinės žalos sampratą įtvirtino ir Lietuvos įstatymų leidėjas, kuris neturtinę žalą apibrėžia kaip asmens fizinį skausmą, dvasinius išgyvenimus, nepatogumus, dvasinius sukrėtimus, emocinę depresiją, pažeminimą, reputacijos pablogėjimą, bendravimo galimybių sumažėjimą ir kt., teismo įvertintą pinigais (CK 6.250 str. 1 d.).

Pažymėtina, jog atsakovas apeliaciniame skunde teigia, kad pirmosios instancijos teismas nenurodo pagrįsto pagrindo, kuriuo remiantis pareiškėjams priteistas neturtinės žalos atlyginimas (t. IV, b. l. 10). Teisėjų kolegija, išanalizavusi bylos faktines aplinkybes, konstatuoja, jog ši atsakovo teiginį paneigia byloje surinkta medžiaga. Teisėjų kolegijai nekyla abejonių, jog pareiškėjai dėl atsakovo neteisėtų veiksmų – pareiškėjų nurodomų statinių nugriovimo – patyrė neturtinę žalą. Pabrėžtina, kad Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas administracinėje byloje Nr. A¹⁴-653/2007 yra pažymėjęs, kad ginčo dėl neturtinės žalos padarymo sprendimui negali būti taikomi tokie patys įrodymų konkretumo standartai kaip nagrinėjant turtinės žalos padarymo klausimus, šiuo atveju didesnę reikšmę turi visuotinai žinomų aplinkybių, tam tikrų reiškinų atitikimo visuotinai priimtoms moralės ir etikos normoms bei vertinimams kriterijai. Taigi įrodinėjant neturtinę žalą ypatingą reikšmę įgyja įrodomieji faktai, t. y. tokie faktai, kurie yra pagrindas logine seka daryti išvadą, kad egzistuoja kitas – materialiojo teisinio pobūdžio faktas (nagrinėjamu atveju – neturtinės žalos padarymo faktas). Įrodžius tokius faktus, kurie neabejotinai turėtų sąlygoti neigiamą poveikį nukentėjusiajam asmeniui (neigiamus fizinius ar dvasinius išgyvenimus), gali būti konstatuotas ir neturtinės žalos padarymo faktas (taip pat žr. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2008 m. balandžio 16 d. sprendimą administracinėje byloje Nr. A⁴⁴⁴-619/2008, Administracinė jurisprudencija Nr. 14).

Šioje byloje yra neginčijamai nustatytas statinių, didžiojoje dalyje kurių buvo gyvenama, neteisėto nugriovimo faktas. Atsakovo atstovas šioje byloje, be kita ko, parodė, kad „byloje yra daug įrodymų, kurie patvirtina, kad pareiškėjai ten gyveno“ (t. III, b. l. 36). Byloje buvo peržiūrėta vaizdo medžiaga, apklausti liudytojai, kurie nurodė nemažai bylai reikšmingų aplinkybių, susijusių su pareiškėjų gyvenimu ginčo statiniuose, stresine ir įtempta situacija tuo metu, kai buvo neteisėtai griunami statiniai, šių veiksmų pasekmėmis. Be to, atsakovas iš esmės neteikė įrodymų, paneigiančių pareiškėjų teiginius. Atsižvelgiant į tai, sprendžiant, kad byloje išties surinkta pakankamai duomenų, kad pareiškėjai gyveno (kai kurie – planavo gyventi) nugriautuose statiniuose. Visa tai leidžia daryti pagrįstą išvadą, kad nagrinėjamu atveju dėl neteisėto šių statinių nugriovimo pareiškėjai patyrė neigiamų išgyvenimų: bejėgiškumo jausmą (pareigūnų nepavyko įtikinti, jog trobelių griovimas turėtų būti sustabdytas); pažeminimą (trobelių griovimas buvo vykdomas priverstinai į lauką išnešant asmeninius daiktus (žr., pvz., liudytojo S. B. paaiškinimus, t. III, b. l. 119), neveltį (nugriauti statiniai didžiajai daliai pareiškėjų buvo gyvenamoji vieta), apmaudą (pareiškėjai dėjo tam tikras pastangas, jog statiniai, tokie, kokie jie buvo, taptų jų gyvenamąja vieta), baimę, emocinį susijaudinimą, nepatogumus (daugeliui pareiškėjų reikėjo ieškoti naujos vietos gyventi), gyvenimo kokybės apribojimus ir pan. Tačiau, siekiant nustatyti patirtos neturtinės žalos dydį pinigine išraiška, būtina įvertinti

įstatymo leidėjo įtvirtintus bei teismų praktikoje suformuotus neturtinės žalos dydžio nustatymo kriterijus.

Civilinio kodekso 6.250 straipsnio 2 dalyje numatyta, kad teismas, nustatydamas neturtinės žalos dydį, atsižvelgia į jos pasekmes, šią žalą padariusio asmens kaltę, jo turtinę padėtį, padarytos turtinės žalos dydį bei kitas turinčias reikšmės bylai aplinkybes, taip pat į sąžiningumo, teisingumo ir protingumo kriterijus. Šioje normoje nėra pateiktas išsamus neturtinės žalos dydžio kriterijų sąrašas, nes, priklausomai nuo bylos aplinkybių, teismas gali pripažinti ir kitus neturtinės žalos atlyginimo dydžio nustatymo kriterijus. Pažymėtina, kad taikant Civilinio kodekso 6.250 straipsnio 2 dalies nuostatas, administracinių teismų praktikoje, apskaičiuojant neturtinės žalos dydį, be kita ko, atsižvelgiama į asmens, kuris patyrė žalą, amžių ir sveikatos būklę (žr., pvz., Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2005 m. spalio 28 d. sprendimą administracinėje byloje Nr. A¹⁴-1625/2005), neteisėtų veiksmų trukmę, ar neteisėti veiksmai yra vienkartiniai ar pasikartojantys (Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2007 m. spalio 5 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A⁸-483/2007), pareiškėjo elgesį ginčo metu (Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2007 m. balandžio 6 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A²-367/2007), pažeidimo įtaką tolesniam nukentėjusio asmens gyvenimui (Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2008 m. balandžio 17 d. išplėstinės teisėjų kolegijos nutartis administracinėje byloje Nr. A⁴⁴²-330/2008) ir kitas reikšmingas aplinkybes.

Dėl pažeistos neturtinės vertybės pobūdžio

Išanalizavus ginčo esmę, aktualias faktines aplinkybes, teisėjų kolegijai nekyla abejonių, kad neturtinė vertybė, dėl kurios apsaugos į teismą kreipėsi pareiškėjai, yra jų teisė į būstą. Pažymėtina, kad pirmosios instancijos teismo išvada, jog pareiškėjų teisė į būstą nebuvo pažeista, kadangi jie teisės aktų nustatyta tvarka įteisintų būstų neturėjo, nepagrįsta.

Teisėjų kolegija pažymi, kad teisė į būstą neturėtų būtų aiškinama siaurai, kaip reiškianti tik teisę į tinkamą, t. y. saugumo, higienos ir kitus teisės aktuose numatytus reikalavimus atitinkantį, būstą. Nors teisė į būstą ir gali būti suprantama kaip grupė konkrečių teisių, susijusių su adekvačiu būstu ir gyvenimo sąlygomis, tačiau bendrąja prasme ši teisė reiškia teisę saugiai, ramiai ir oriai gyventi tam tikroje vietoje. Toks aiškinimas pateikiamas Europos Tarybos žmogaus teisių komisaro 2009 m. birželio 30 d. rekomendacijoje CommDH(2009)5 dėl teisės į būstą įgyvendinimo bei Jungtinių Tautų Ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių komiteto 1991 m. gruodžio 13 d. bendrajame komentare Nr. 4 „Teisė į tinkamą būstą“. Minėtuose dokumentuose taip pat pabrėžiama, jog teisė į būstą yra labai svarbi ne tik įgyvendinant socialines, ekonomines ir kultūrinės teises, tokias kaip teisė į vandenį, maistą, sveikatą, išsilavinimą ir darbą, bet ir siekiant veiksmingai pasinaudoti politinėmis ir pilietinėmis teisėmis, pvz., teise į privatumą ir šeimos gyvenimą.

Teisės į būstą apsaugą garantuoja tiek Lietuvos Respublikos Konstitucijos 24 straipsnio, tiek tarptautinių žmogaus teisių apsaugą įtvirtinančių dokumentų (Visuotinės žmogaus teisių deklaracijos, prie kurios Lietuva prisijungė 1991 m. kovo 12 d., 25 str. 1 d., Jungtinių Tautų Tarptautinio ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių pakto, kuris Lietuvoje įsigaliojo 1992 m. vasario 20 d., 11 str. 1 d.; Europos socialinės chartijos (pataisytos), Lietuvai įsigaliojusios (su išlygomis) 2001 m. rugpjūčio 1 d., I d.; Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartijos (2010/C 83/02) 7 str., Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių konvencijos 2 str., 3 str., 8 str.) nuostatos. Europos Žmogaus Teisių Teismas ne kartą yra pažymėjęs, kad sąvoka „būstas“ yra autonomiška ir jos klasifikavimas nepriklauso nuo nacionalinės teisės nuostatų – pakankamų ir besitęsiančių ryšių su tam tikra vieta egzistavimas gali pagrįsti būsto buvimą (Europos Žmogaus Teisių Teismo 1996 m. rugsėjo 25 d. sprendimas *Buckley* prieš *Jungtinę Karalystę*, Reports 1996-IV; 2001 m. sausio 18 d. sprendimas *Chapman* prieš *Jungtinę Karalystę*, Reports of Judgments and Decisions 2001-I, 2001 m. sausio 18 d. sprendimas *Beard* prieš *Jungtinę Karalystę*). Taigi Konvencijos 8 straipsnio prasme ginamos asmens teisės į

„būstą“ sąvoka apima ne tik teisėtai įsteigtą ir užimtą būstą, bet ir faktinę pareiškėjo gyvenamąją vietą, kuri kiekvienu atveju nustatoma atsižvelgiant į faktines aplinkybes, patvirtinančias asmens pakankamų ir teštinių ryšių su konkrečia vieta buvimą (*Gillow prieš Jungtinę Karalystę*, 1986 m. lapkričio 24 d., Series A Nr. 109, 46 par.; *Wiggins prieš Jungtinę Karalystę*, Nr. 7456/76, Komisijos 1978 m. vasario 8 d. sprendimas, Decisions and Reports (DR) 13, p. 40).

Šiame kontekste taip pat pažymėtina, kad teisė į būstą neturėtų būti aiškinama kaip asmens teisė reikalauti, jog jam būtų suteiktas gyvenamasis plotas. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas 1998 m. spalio 27 d. nutarime yra nurodęs, jog konstitucinė žmogaus būsto neliečiamumo garantija saugo ne individo teisę į būstą (pvz., teisę gauti gyvenamąją patalpą), bet patį žmogaus būstą nuo pašalinių įsibrovimo. Ši konstitucinė garantija įpareigoja valstybę, t. y. jos įstatymų leidžiamąją, teisminę, vykdomąją valdžią, atitinkamomis teisinėmis priemonėmis saugoti žmogaus būstą. Dar daugiau, Europos Žmogaus Teisių Teismas taip pat yra konstatavęs, kad Konvencijos 8 straipsnis neturėtų būti aiškinamas tokiu būdu, kuris įpareigotų susitariančiąsias valstybes pripažinti asmens teisę į gyvenamojo būsto suteikimą (žr., pvz., Europos Žmogaus Teisių Teismo 2001 m. sausio 18 d. sprendimą *Chapman prieš Jungtinę Karalystę* byloje, 99 par., Reports of Judgments and Decisions 2001-I).

Atsižvelgus į paminėtą, darytina išvada, jog nepaisant to, kad nugriauti statiniai neatitiko tam tikrų reikalavimų, susijusių su jų tinkamumu gyventi ir įteisinimu, nagrinėjamos bylos faktinių aplinkybių kontekste pripažintina, jog pareiškėjai patyrė neturtinę žalą dėl jų teisės į būstą pačia bendriausia prasme pažeidimo. Nugriauti statiniai daugelio pareiškėjų atveju buvo jų gyvenamoji vieta. Atsižvelgus į tai, kad teisė į būstą kyla iš prigimtinio žmogaus asmenybės orumo (Tarptautinio ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių pakto preambulė), teisėjų kolegija sprendžia, jog teisė į būstą yra viena svarbiausių ir reikšmingiausių neturtinių vertybių.

Atkreiptinas dėmesys, jog Lietuvos Aukščiausiasis Teismas ne kartą yra pabrėžęs, kad teisingam kompensacijos už neturtinę žalą dydžio nustatymui yra svarbu, į kokias vertybes buvo kėsintasi ir koku būdu jos buvo pažeistos, kadangi civilinėje teisėje galioja principas, jog kuo aukštesnė ir svarbesnė vertybė yra, tuo stipriau ji turėtų būti ginama (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. birželio 12 d. nutartis c. b. Nr. 3K-3-394/2006). Atsižvelgusi į tai, kad nuo teisės į būstą įgyvendinimo tiesiogiai priklauso ir kitų neturtinių vertybių, tokių kaip sveikata, išsilavinimas, privatumas ir šeimos gyvenimas bei kt., apsauga, teisėjų kolegija sprendžia, jog asmeniui, kurio teisės į būstą pažeidžiamos, turėtų būti suteikiama intensyvi ir didelė apsauga. Atitinkamai šis faktas, teisėjų kolegijos vertinimu, nagrinėjamu atveju yra neturtinės žalos atlyginimo sumą didinanti aplinkybė.

Dėl asmenų, patyrusių žalą, statuso

Sprendžiant klausimą dėl neturtinės žalos atlyginimo, svarbu turėti omenyje tai, jog kiekvienas asmuo skriaudą išgyvena subjektyviai dėl tam tikrų aplinkybių, susijusių su jo padėties ypatumais. Dėl to šių aplinkybių analizė yra būtina, siekiant nustatyti asmens išgyvenimų laipsnį, jų pobūdį ir intensyvumą.

Pažymėtina, kad pareiškėjai yra romų tautybės asmenys. Kaip nurodyta Europos Tarybos Parlamentinės Asamblėjos rezoliucijoje 1740(2010) dėl romų situacijos Europoje ir su ja susijusios Europos Tarybos veiklos, romai sudaro didžiausią tautinę mažumą Europoje. Rezoliucijoje pabrėžiama, kad romai yra viena pažeidžiamiausių asmenų grupių. Europos Tarybos Parlamentinės Asamblėjos rezoliucijoje 1557(2002) dėl romų teisinės padėties Europoje, be kita ko, nurodyta, kad romai turi dvigubą mažumos statusą: jie yra tautinė mažuma ir dauguma jų priklauso socialiai nuskriaustoms visuomenės grupėms. Dar daugiau, jau Europos Tarybos Parlamentinės Asamblėjos rezoliucijoje 1203(1993) dėl romų Europoje, pažymėta, kad romams Europoje turi būti suteikiama speciali apsauga. Pažymėtina ir tai, kad specialios apsaugos romams suteikimo būtinybę yra pripažinęs ir Europos Žmogaus Teisių Teismas (*Chapman prieš Jungtinę Karalystę* [DK], Nr. 27238/95, 96 par., ECHR 2001-I; *Connors prieš Jungtinę Karalystę*, Nr. 66746/01, 84 par., 2004 m. gegužės 27 d.).

Lietuvos romų padėtis ir jų patiriami sunkumai iš esmės tapatūs nustatytiems Europos Tarybos. Romų integracijos į Lietuvos visuomenę 2008–2010 metų programos, patvirtintos Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2008 m. kovo 26 d. nutarimu Nr. 309 (galiojo iki 2010 m. birželio 5 d.), duomenys patvirtina, jog atlikus analizę pagal išsilavinimo, dalyvavimo darbo rinkoje, sveikatos apsaugos, būsto, nepakantumo romams ir jų diskriminacijos bei organizacinių ir administracinių gebėjimų sritis, romų tautybės asmenys susiduria su reikšmingomis ir nevienadienėmis problemomis visose minėtose srityse. Pastebėtina, kad Programos 13 punkte nurodyta, jog dėl uždaro gyvenimo būdo ir menko išsilavinimo romai ne visada gali tinkamai ginti savo teises ir interesus, atskleisti diskriminacijos atvejus, pasinaudoti Lietuvos Respublikos įstatymų ir tarptautinių sutarčių teisės normomis.

Atsižvelgus į tai, teisėjų kolegija daro išvadą, jog romų patirtus dvasinius išgyvenimus dėl nugriautų statinių sustiprino jų, kaip vienos iš pažeidžiamiausių asmenų grupės, padėtis, kas nagrinėjamos bylos kontekste taip pat laikytina neturtinės žalos atlyginimo sumą didinančia aplinkybe.

Dėl asmenų, kurie patyrė žalą, amžiaus ir sveikatos būklės

Teisėjų kolegija pažymi, jog nukentėjusių asmenų išgyvenimus, jų intensyvumą gali sustiprinti ne tik socialinė padėtis visuomenėje, bet ir kitos asmeninės nukentėjusių asmenų savybės, pvz., sveikatos būklė, amžius ir kt.

Bylos medžiaga patvirtina, kad pareiškėjai V. T. B. žalos padarymo metu buvo 62 metai. Reikia pažymėti, jog vyresnio amžiaus asmenų sveikata silpnesnė, bet kokie neigiamos pobūdžio dvasiniai išgyvenimai, patirtas stresas turi atitinkamos įtakos jų sveikatos būklės pablogėjimui. Teisėjų kolegijos vertinimu, senyvas nukentėjusio asmens amžius yra objektyvi aplinkybė, kurią konstatavus, priteistinos neturtinės žalos dydis pareiškėjos atžvilgiu gali būti didinamas.

Teisėjų kolegija atkreipia dėmesį, kad 10 pareiškėjų žalos padarymo metu buvo nepilnamečiai. Lietuvos Respublikos Konstitucijos 39 straipsnyje nustatyta: nepilnamečius vaikus gina įstatymas. Ši nuostata reiškia, kad nepilnamečių vaikų teisėms turi būti garantuojama pakankama ir efektyvi jų teisių ir teisėtų interesų apsauga, taip pat ir tai, kad įstatymų leidėjas, kitos valstybinės institucijos, teisės aktais reglamentuojamos nepilnamečių būklę, reguliuojamos kitus santykius, turi paisyti nepilnamečių vaikų teisių ir teisėtų interesų (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. birželio 13 d. nutarimas). Konstitucijos nuostatos sukonkretinamos bei priemonės joms įgyvendinti nustatomos įstatymuose, kituose teisės aktuose. Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo 4 straipsnio 5 punkte įtvirtinta, kad nė vienas vaikas negali būti paliktas be gyvenamojo būsto. Egzistuoja pakankamas pagrindas manyti, jog nepilnamečiams asmenims įvykiai, dėl kurių kilo neturtinė žala, turės ilgalaikio pobūdžio pasekmių jų vidiniam pasauliui, vertybių sistemai, o jų patirtas dvasinis sukrėtimas išgyvenamas daug jautriau dėl silpnesnės ir lengviau pažeidžiamos vaikų dvasinės pusiausvyros. Teisėjų kolegija taip pat mano, kad šioje konkrečioje byloje nebūtų teisinga, nesant tai pateisinančių aplinkybių, skirtingai nustatyti itin jauno amžiaus vaikų ir kitų nepilnamečių patirtos neturtinės žalos kompensacijas.

Taikant minėtą kriterijų, pažymėtina ir tai, jog pareiškėjas S. S. patyrė ne tik gilius dvasinius sukrėtimus, bet ir tam tikrų sveikatos sutrikimų (liudytojo S. B. paaiškinimai, t. III, b. l. 117), dėl šios aplinkybės jam priteistinos neturtinės žalos dydis turėtų būti didinamas.

Dėl nukentėjusiųjų asmenų veiksmų įtakos atsiradusioms negatyvioms pasekmėms

Atsakovas apeliaciniame skunde, be kita ko, nurodo, kad pareiškėjai, patys atlikę neteisėtus veiksmus, neturėtų įgyti kokių nors teisių į žalos atlyginimą (t. IV, b. l. 11).

Teisėjų kolegija pripažįsta, kad pareiškėjai akivaizdžiai nusižengė teisės aktų, reglamentuojančių statybas, reikalavimams. Kaip matyti iš bylos medžiagos, savavališkos (neteisėtos) statybos fakto jie iš esmės neginčijo (t. I., b. l. 6, t. II., b. l. 71). Tačiau ši aplinkybė

neatleido savivaldybės institucijų nuo pareigos laikytis įstatymų reikalavimų šalinant neteisėtų statybų padarinius. Apskritai griovimas prasidėjo iš anksto tinkamai apie tai neįspėjus, net nepasibaigus terminams, kurie buvo nustatyti kai kuriems pareiškėjams neteisėtų statybų padariniams pašalinti. Žinoma, reikia pažymėti, kad neturtinė žala, kilusi dėl trukdymo naudotis teisėtai įgytu būstu, galėtų būti pripažinta didesne negu tais atvejais, kai pažeidžiama asmens teisė naudotis būstu, kuris pastatytas pažeidžiant teisės aktų reikalavimus. Tačiau nagrinėjamos bylos faktinių aplinkybių kontekste šis faktas (nelegali statyba) negali paneigti būtinybės apskritai suteikti veiksmingą apsaugą – atlyginti neturtinę žalą – asmenims, kurie patyrė dvasinių sukrėtimų dėl neteisėtai paneigtos teisės į nors ir nelegaliai pastatytą, bet jų gyvenamąjį būstą. Kiek tai susiję su statiniais, kuriuose griovimo metu dar nebuvo nuolat gyvenama, reikia pažymėti, kad asmenys turi teisę reikalauti ir tikėtis, kad neteisėtų statybų padarinių šalinimas vyks įstatymuose nustatyta tvarka, kas šios bylos aplinkybių požiūriu neatsiejamai susieja šią teisę su pačia teise į būstą (bendriausia prasme), todėl teisės aktų nesilaikymas visiškai pagrįstai gali lemti atlygintinos neturtinės žalos, nors ir mažesnės nei dėl būsto, kuriame realiai gyvenama, atsiradimą. Be to, teisėjų kolegijos įsitikinimu, pareiškėjų teisės į neturtinės žalos atlyginimą paneigimas nagrinėjamu atveju prieštarautų tiek žmogaus teisių apsaugai, tiek teisingumo principui, dėl to minėti atsakovo argumentai atmestini kaip nepagrįsti. Tačiau aplinkybė, jog statiniai buvo pastatyti nelegaliai ar nebuvo realiai apgyvendinti, teisėjų kolegijos vertinama kaip priteistino neturtinės žalos atlyginimo dydį mažinantis kriterijus.

Dėl neturtinės žalos padarymo priežasčių ir tikslų bei žalą padariusio subjekto kaltės

Nors CK 6.271 straipsnis nustato, kad žalą, atsiradusią dėl savivaldybės valdžios institucijų neteisėtų aktų, privalo atlyginti savivaldybė iš savivaldybės biudžeto nepaisydama savo darbuotojų kaltės, manytina, kad kaltės klausimas vis dėlto turėtų būti vertinamas, remiantis CK 6.250 straipsnio 2 dalimi, kuri imperatyviai nurodo, jog teismas, nustatydamas neturtinės žalos dydį, turi atsižvelgti į žalą padariusio asmens kaltę. Teisėjų kolegija, įvertinusi bylos faktines aplinkybes, konstatuoja, jog atsakovas, vykdydamas statinių griovimą, ne tik viršijo savo kompetenciją, bet ir ignoravo elementariausius ir akivaizdžius rūpestingumo bei atidumo reikalavimus, kas nagrinėjamu atveju sąlygoja didesnės piniginės kompensacijos priteisimą: pastatų griovimas vyko žiemą, griovimo metu nebuvo užtikrintas asmenų saugumas ir kt.

Atsakovas, be kita ko, teigia, kad žymios apimties nelegali statyba ant valstybinės žemės, nekontroliuojama romų taboro plėtra, kai draudžiamoje teritorijoje statomi statiniai neatitinka įstatymuose nustatytų jų saugumo reikalavimų, kėlė realią ir pagrįstą grėsmę ne tik juose gyvenantiems asmenims, bet ir kitiems ne tabore gyvenantiems asmenims, t. y. visuomenei, jos turtui. Atsakovo nuomone, vien tik neteisėtas ir tęstinis valstybinės žemės užėmimas reiškia abejotiną visuomenės ir valstybės intereso pažeidimą, kuris privalėjo būti apgintas (t. III, b. l. 8).

Teisėjų kolegija pažymi, kad neteisėtas žemės užėmimas gali pateisinti neteisėtų gyventojų išskeldinimą. Tačiau išskeldinimas turėtų vykti teisės aktų nustatyta tvarka ir suteikti veiksmingą apsaugą išskeldinamiems asmenims. Tokia išvada darytina remiantis, be kita ko, Europos socialinių teisių komiteto priimtais sprendimais (*ERRC* prieš *Italiją*, skundo Nr. 27/2005, 2005 m. gruodžio 7 sprendimas, p. 41; *ERRC* prieš *Bulgariją*, skundo Nr. 31/2005, 2006 m. spalio 18 d., p. 51), kuriuose *inter alia* pabrėžta, jog išskeldinimas turėtų vykti gerbiant asmenų orumą. Pažymėtina, jog Europos Žmogaus Teisių Teismas minėtoje *Chapman* byloje yra konstatavęs, jog sprendžiant klausimus, susijusius su teisės į būstą pažeidimais, būtina įvertinti, ar išskeldinamiems asmenims suteikiama alternatyvi gyvenamoji vieta. Tais atvejais, kai asmenims nėra jokios kitos apgyvendinimo alternatyvos, valstybės institucijų įsikišimas yra rimtesnis nei tais atvejais, kai tam tikras būstas suteikiamas. Kuo tinkamesnis alternatyvus būstas, tuo mažesnę žalą sukelia valstybės institucijų įsikišimas.

Iš bylos duomenų matyti, kad į atsakovą buvo kreiptasi dėl paramos pareiškėjai V. T. B., kuri po pastatų nugriovimo žiemos metu gyveno palapinėje, suteikimo, tačiau atsakovas jokios pagalbos suteikti iš esmės negalėjo (t. I, b. l. 146). Bylos medžiaga taip pat patvirtina, kad romų moterų ir jų vaikų apgyvendinimo nakvynės namuose klausimas atsakovo buvo svarstytas 2005 m. sausio 10 d. (t. I, b. l. 143). Be to, atsakovas teismo posėdžio metu užsimena, jog vienai iš pareiškėjų buvo suteiktas socialinis būstas, tačiau patvirtinti, jog buvo pasirūpinta ir kitais pareiškėjais, negalėjo (t. III, b. l. 150). Teisėjų kolegijos nuomone, šie duomenys nėra pakankami, kad pagrįstų išvadą, jog pareiškėjai turėjo tinkamą alternatyvią galimybę iškart po ginčo įvykių apsigyventi kitur, todėl romų namų nugriovimas laikytinas ne tik neteisėta, bet ir neproporcinga priemone, siekiant nurodyto valstybės intereso įgyvendinimo. Šiame kontekste reikia pažymėti, kad greta atsakovo nurodomo visų asmenų lygybės principo, egzistuoja ir konstitucinis teisingumo principas, kuris negali pateisinti skriaudos, daromos silpnesnėje padėtyje esantiems asmenims, kuriems įgyvendinti teisės aktų reikalavimus yra sudėtingiau nei kitiems.

Dėl patirtų išgyvenimų pobūdžio ir neturtinės žalos pasekmių

Įstatymų leidėjas CK 6.250 straipsnio 2 dalyje nustatė, kad sprendžiant dėl neturtinės žalos dydžio turi būti atsižvelgiama ir į neturtinės žalos pasekmes. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo praktikoje šis kriterijus taikytas ne kartą. Pavyzdžiui, administracinėje byloje Nr. A⁴⁴²-330/2008 išplėstinė teisėjų kolegija, spręsdama dėl neturtinės žalos dydžio, vertino įvykdyto pažeidimo įtaką tolesniam pareiškėjo gyvenimui. Pažymėtina, kad teisėjų kolegijai nekyla abejonių, kad nagrinėjamu atveju pareiškėjai patyrė neigiamų pasekmių, kurios turėjo įtakos tolimesniam pareiškėjų šeiminiam bei asmeniniam gyvenimui, pakeitė iki pažeidimo buvusią gyvenimo kokybę, paliko neišdildomą ir skaudų pėdsaką. Pareiškėja V. T. B. kurį laiką gyveno palapinėje (t. I, b. l. 145). Pareiškėja N. S., kartu su sūnumi S. S. glaudėsi pas tėvus (t. II, b. l. 20). Pareiškėjai R. B. ir O. B. glaudėsi pas gimines (t. II, b. l. 20). Pareiškėja J. Č. apsistojo pas tetą (t. II, b. l. 85). Pareiškėja M. Č. glaudėsi pas seserį (t. III, b. l. 85). Taigi pareiškėjų gyvenimo kokybė po gruodžio 2–3 dienos įvykių pablogėjo, sukėlė nepatogumų, papildomų rūpesčių bei neigiamų dvasinių išgyvenimų ne tik patiems pareiškėjams, bet ir jų artimiesiems.

Dėl neturtinės žalos padarymo laiko

Teisėjų kolegijos manymu, nagrinėjamos bylos faktinių aplinkybių kontekste, sprendžiant dėl neturtinės žalos dydžio, svarbu atsižvelgti ir į neteisėtų veiksmų padarymo laiką. Bylos duomenys patvirtina, kad statiniai buvo griaujami gruodžio 2–3 d., t. y. žiemos metu (t. III, b. l. 117). Teisėjų kolegijos vertinimu, ši aplinkybė galėjo sustiprinti neigiamą nukentėjusių asmenų reakciją ir paaštrinti kančių laipsnį bei mastą.

Dėl kitų neturtinės žalos dydžio nustatymui reikšmingų aplinkybių

Pažymėtina, jog pareiškėja V. S. bei jos vaikai pareiškėjai A. S., E. S. ir A. S. statomame name nebuvo apsigyvenę (t. II, b. l. 20), dėl to vertintina, kad jų patirta neturtinė žala yra mažesnė nei likusių pareiškėjų.

Teisėjų kolegija pastebi, kad pareiškėjos N. S. būstas buvo pastatytas iš silikatinių blokelių ir, palyginus su kitų pareiškėjų statiniais, gali būti pripažįstamas tvariausiu, daugiausiai pastangų ir investicijų reikalavusiu statiniu. Atsižvelgus į tai, jai priteisiama neturtinės žalos atlyginimo suma didintina. Kitiems pareiškėjams priteistina suma taip pat nustatyta atsižvelgiant į nugriautų statinių būklę ir kitas kokybines charakteristikas.

Atkreiptinas dėmesys ir į tai, kad visi statiniai, išskyrus pareiškėjos N. S., buvo pastatyti pakankamai seniai ir vis tam tikra apimtimi plečiami ar remontuojami (liudytojo J. T.

paaškinimai, t. III, b. l. 87; liudytojo S. V. paaškinimai, t. III, b. l. 90). Teisėjų kolegijos vertinimu, ši aplinkybė taip pat turi reikšmės nustatant priteistinos neturtinės žalos dydį pareiškėjams.

Teisėjų kolegija taip pat pažymi, kad pareiškėja M. Č. pastatų griovimo metu buvo policijos pareigūnų sulaikyta (liudytojo S. V. paaškinimai, t. III, b. l. 89).

Nustatydamą konkretų neturtinės žalos kompensacijos dydį teisėjų kolegija taip pat atsižvelgia į teisingumo, protingumo ir sąžiningumo principus, įvertina bazinės socialinės išmokos (atskaitos rodiklio socialinės apsaugos išmokoms ir kitiems teisės aktų nustatytiems dydžiams apibrėžti ir apskaičiuoti (anksčiau – minimalusis gyvenimo lygis) dydį, kuris šiuo metu Lietuvoje yra 130 Lt, aplinkybę, kad nepateikti įrodymai apie realų ginčo įvykių poveikį pareiškėjų sveikatai (pvz., gydymo įstaigų pažymos), įtikinami duomenys apie ilgalaikį neigiamą šių įvykių poveikį pareiškėjams (išskyrus (iš dalies) V. T. B., kuri pakankamai ilgai gyveno palapinėje).

Dėl konkretaus neturtinės žalos kompensacijos dydžio

Teisėjų kolegija, šioje byloje esančių įrodymų kontekste įvertinusi visus neturtinės žalos kompensacijos dydžiui reikšmingus kriterijus kiekvieno iš pareiškėjų atžvilgiu, daro šias išvadas:

– Teisėjų kolegija vertina, jog pareiškėja N. S. patyrė neturtinę žalą dėl teisės į būstą, kuri kyla iš prigimtinio žmogaus asmenybės orumo ir yra viena reikšmingiausių neturtinių vertybių, pažeidimo. Atsižvelgdama į tai, jog neturtinę žalą patyrė vienas iš pažeidžiamiausių visuomenės narių, kad savivaldybės institucijos savo tikslų siekė neproporcingomis priemonėmis, pareiškėjai nebuvo suteiktas alternatyvus gyvenamasis būstas, o jai priklausiantis pastatas buvo nugriautas žiemą, įvertindama, jog pareiškėjos gyvenamasis būstas buvo pakankamai tvarus (pastatytas iš blokelių), kita vertus, atkreipdama dėmesį, kad statiniai vis dėlto buvo nelegalūs, teisėjų kolegija nusprendžia, jog pareiškėjos N. S. patirta neturtinė žala vertintina 2 500 Lt.

– Pareiškėjo S. S. patirta neturtinė žala vertintina 3 500 Lt. Teisėjų kolegijos manymu, būtent tokia suma yra adekvati, siekiant kompensuoti teisės į būstą, kuri kyla iš prigimtinio žmogaus asmenybės orumo ir yra viena reikšmingiausių neturtinių vertybių, pažeidimo pasekmes mažamečiui. Ši suma priteistina įvertinus ir tai, jog neturtinę žalą patyrė vienas iš pažeidžiamiausių visuomenės narių, kad savivaldybės institucijos savo tikslų siekė neproporcingomis priemonėmis (mažametis buvo griunamo namo viduje), pareiškėjui nebuvo suteiktas alternatyvus gyvenamasis būstas, o būstas, kuriame gyveno pareiškėjas, buvo nugriautas žiemą, be to, pareiškėjui dėl patirto streso prireikė medikų pagalbos.

– Pareiškėjai V. S. priteistina 1 700 Lt dydžio neturtinės žalos kompensacija. Ši suma skiriama nustačius, kad pareiškėja į nebaigtą statyti būstą persikėlus nebuvo, statinys buvo nelegalus, pareiškėja nepateikė patikimų duomenų apie gerą jo būklę ir kitas teigiamas charakteristikas, todėl jos teisė į būstą (bendriausia prasme), teisėjų kolegijos vertinimu, pažeista kur kas mažesne apimtimi negu kitų pareiškėjų, kurie nelegaliuose pastatuose gyveno. Nustatydamą priteistinos neturtinės žalos dydį, teisėjų kolegija atsižvelgia į tai, jog pareiškėjos statusas reikalauja papildomos apsaugos: pareiškėja yra daugiavaikė mažamečių vaikų motina ir priklauso vienai iš pažeidžiamiausių visuomenės grupių.

– Pareiškėjų A. S. E. S. ir A. S. (V. S. vaikų) neturtinė žala vertintina 2 000 Lt. Teisėjų kolegija pažymi, kad būtent tokia suma yra tinkama, siekiant atlyginti neturtinę žalą mažamečiams asmenims, kurie neabejotinai patyrė dvasinius išgyvenimus ir galimybių praradimus dėl neproporcingų ir neteisėtų savivaldybės veiksmų. Neturtinės žalos dydis skiriamas įvertinus, jog pareiškėjai nebuvo apsigyvenę statomame name.

– Teisėjų kolegija sprendžia, jog pareiškėjos V. T. B. neturtinei žalai dėl pažeistos teisės į būstą kompensuoti skirtini 2 700 Lt. Teisėjų kolegijos vertinimu, savivaldybės institucijos savo tikslų siekė neproporcingomis priemonėmis, pareiškėjai nebuvo suteiktas alternatyvus

gyvenamasis būstas, o būstas, kuriame gyveno pareiškėja, nors nelegalus ir pareiškėjai nepateikė patikimų duomenų apie gerą jo būklę ir kitas teigiamas charakteristikas, buvo nugriautas žiemą. Be to, pareiškėja yra senyvo amžiaus, priklauso vienai iš pažeidžiamiausių visuomenės grupių, jai kilusios neturtinės žalos pasekmės buvo ilgalaikio pobūdžio ir intensyvios (pareiškėja kuri laiką gyveno palapinėje žiemos metu).

– Pareiškėjai R. B. priteistini 2 200 Lt neturtinei žalai atlyginti. Teisėjų kolegija, vertindama pareiškėjos patirtą neturtinę žalą, atsižvelgia į tai, kad ji yra daugiavaikė motina, priklauso vienai iš pažeidžiamiausių visuomenės grupių. Be to, bylos duomenys patvirtina, kad pareiškėjos atžvilgiu savivaldybės institucijos savo tikslų siekė neproporcingomis priemonėmis, pareiškėjai nebuvo suteiktas alternatyvus gyvenamasis būstas, o būstas, kuriame gyveno pareiškėja (pareiškėjai nepateikė patikimų duomenų apie gerą jo būklę ir kitas teigiamas charakteristikas), buvo nugriautas žiemą.

– Pareiškėjoms T. B., L. B. bei L. B. apeliacinės instancijos teismas priteisia po 2 700 Lt neturtinei žalai atlyginti. Teisėjų kolegija pažymi, kad būtent tokia suma yra tinkama, siekiant atlyginti neturtinę žalą mažamečiams asmenims, kurie neabejotinai patyrė pakenkimus ir praradimus dėl neproporcingų ir neteisėtų savivaldybės veiksmų. Pažymėtina, kad šių pareiškėjų išgyvenimus sustiprino ne tik skriauda jų motinai pareiškėjai R. B., bet ir senelės pareiškėjos V. T. B. patirti išgyvenimai.

– Teisėjų kolegijos vertinimu, pareiškėjos M. Č. patirtai neturtinei žalai kompensuoti priteistini 2 200 Lt, kadangi savivaldybės institucijos savo tikslų siekė neproporcingomis priemonėmis (pareiškėja, be kita ko, buvo suimta), jai nebuvo suteiktas alternatyvus gyvenamasis būstas, o būstas, kuriame gyveno pareiškėja, nors nelegalus ir pareiškėjai nepateikė patikimų duomenų apie gerą jo būklę ir kitas teigiamas charakteristikas, buvo nugriautas žiemą, o tai tik sustiprino jos išgyvenimus.

– Priklausymas socialiai pažeidžiamai grupei, neproporcingi savivaldybės veiksmai, griauinant nelegaliai pastatytus būstus vertinami ir sprendžiant dėl pareiškėjoms Z. Č. ir M. Č. priteistos neturtinės žalos dydžio. Pareiškėjos M. Č. patirta neturtinė žala vertintina 2 000 Lt. Pažymėtina, kad pareiškėja Z. Č. yra daugiavaikė motina. Ši aplinkybė vertintina kaip neturtinės žalos atlyginimo sumą didinantis kriterijus. Todėl, įvertinus reikšmingų aplinkybių visumą, pareiškėjai Z. Č. priteistina 2 200 Lt.

– Pareiškėjams A. Č., L. J. ir J. Č. apeliacinės instancijos teismas priteisia po 2 700 Lt neturtinei žalai atlyginti. Teisėjų kolegija pažymi, kad būtent tokia suma yra tinkama, siekiant atlyginti neturtinę žalą mažamečiams (nepilnamečiams) asmenims, kurių gyvenimo kokybė nukentėjo dėl neproporcingų ir neteisėtų savivaldybės veiksmų.

– Teisėjų kolegijos vertinimu, neturtinę žalą, kilusią pareiškėjams R. B. ir O. B., galėtų tinkamai kompensuoti 2 000 Lt dydžio suma. Šie pareiškėjai, kaip ir kiti nukentėję asmenys, patyrė neturtinę žalą dėl teisės į būstą, kuri kyla iš prigimtinio žmogaus asmenybės orumo ir yra viena reikšmingiausių neturtinių vertybių, pažeidimo. Atsižvelgdama į tai, jog neturtinę žalą patyrė vieni iš pažeidžiamiausių visuomenės narių, kad savivaldybės institucijos savo tikslų siekė neproporcingomis priemonėmis, pareiškėjams nebuvo suteiktas alternatyvus gyvenamasis būstas, o jiems priklausantis pastatas buvo nugriautas žiemą, kita vertus, atkreipdama dėmesį, kad statinys vis dėlto buvo nelegalus, pareiškėjai nepateikė patikimų duomenų apie gerą jo būklę ir kitas teigiamas charakteristikas, teisėjų kolegija sprendžia, jog pareiškėjų patirta neturtinė žala vertintina 2 000 Lt.

– Pareiškėjai R. B. priteisiamas neturtinės žalos atlyginimas – 1 500 Lt, kadangi byloje nenustatyta nei patirtą žalą didinančių, nei mažinančių ar kitų jos patirtą žalą individualizuojančių aplinkybių.

Dėl CK 6.282 straipsnio taikymo

Atsakovas apeliaciniame skunde nurodo, kad pirmosios instancijos teismas nepagrįstai nevertino ir nepagrindė, kodėl nagrinėjamos bylos kontekste nėra pagrindo taikyti CK 6.282

straipsnio 1 dalies, pagal kurią reikalavimas atlyginti žalą gali būti sumažintas arba atmestas, atsižvelgiant į nukentėjusio asmens kaltę, pilna apimtimi (t. III, b. l. 11).

Šiuo aspektu pažymėtina, kad Lietuvos Aukščiausiasis Teismas yra nurodęs, kad iki tol, kol teismas neturtinės žalos dydžio nenustatė, konkretaus mažintino žalos atlyginimo dydžio nėra (žr., pvz., Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. balandžio 18 d. nutartį byloje Nr. 3K-3-157/2007). Pagal Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktiką, jeigu apeliacinės instancijos teismas, peržiūrėdamas neįsiteisėjusį teismo sprendimą dėl neturtinės žalos dydžio nustatymo, daro išvadą, kad yra aplinkybės, nustatytos CK 6.282 straipsnyje, tai nesudaro pagrindo šią normą taikyti ir jos pagrindu mažinti neturtinės žalos dydį. Tokiu atveju turi būti daroma išvada dėl to, ar pirmosios instancijos teismas tinkamai taikė CK 6.250 straipsnį, tiesiogiai reglamentuojantį neturtinės žalos dydžio nustatymą. Jeigu konstatuojamas netinkamas neturtinės žalos dydžio nustatymas, tai pagrindas panaikinti ar pakeisti teismo sprendimą yra CK 6.250 straipsnio netinkamas aiškinimas, taikymas ar kitoks šios normos pažeidimas, o ne CK 6.282 straipsnio pažeidimas.

Atsižvelgdama į paminėtą, teisėjų kolegija atmets apeliacinio skundo argumentus dėl CK 6.282 straipsnio 1 dalies pažeidimo, nes sprendžiant dėl neturtinės žalos dydžio pirmosios instancijos teisme ši norma neturėjo būti taikoma ir jos taikymas ar netaikymas negali būti pripažintas turinčiu įtakos sprendimo priėmimui. Šiuo atveju pačių pareiškėjų veiksmai (neteisėtų statybų faktas) buvo įvertinti nustatant konkretų neturtinės žalos kompensacijos dydį, atitinkamai jį mažinant, šiuo aspektu, be kita ko, įvertinant ir visumą kitų bylai reikšmingų aplinkybių (pvz., sudėtingą romų integraciją, apsunkintą galimybę tinkamai įgyvendinti teisės aktų reikalavimus ir kt.).

Remdamasi išdėstytais motyvais, teisėjų kolegija konstatuoja, kad atsakovo Vilniaus miesto savivaldybės skundas atmestinas, o pareiškėjų apeliacinis skundas tenkintinas iš dalies. Pirmosios instancijos teismo sprendimas keistinas, nustatant, kad pareiškėjams N. S. priteisiama 2 500 litų; S. S. – 3 500 litų; V. S. – 1 700 litų; A. S. – 2 000 litų; E. S. – 2 000 litų; A. S. – 2 000 litų; V. T. B. – 2 700 litų; R. B. – 2 200 litų; T. B. – 2 700 litų; L. B. – 2 700 litų; L. B. – 2 700 litų; M. Č. – 2 200 litų; Z. Č. – 2 200 litų; A. Č. – 2 700 litų; L. J. – 2 700 litų; M. Č. – 2 000 litų; J. Č. – 2 700 litų; R. B. – 2 000 litų; O. B. – 2 000 litų; R. B. – 1 500 litų neturtinės žalos. Likusi Vilniaus apygardos administracinio teismo 2009 m. liepos 17 d. sprendimo dalis paliekama nepakeista.

Vadovaudamasi Lietuvos Respublikos administracinių bylų teisenos įstatymo 140 straipsnio 1 dalies 3 punktu, teisėjų kolegija

n u t a r i a:

Atsakovo Vilniaus miesto savivaldybės apeliacinį skundą atmesti.

Pareiškėjų N. S., S. S., V. S., A. S., E. S., A. S., J. Č., M. Č., Z. Č., A. Č., M. Č., L. J., R. B., O. B., R. B., R. B., L. B., T. B., L. B., V. T. B. apeliacinį skundą tenkinti iš dalies.

Vilniaus apygardos administracinio teismo 2009 m. liepos 17 d. sprendimą pakeisti iš dalies. Iš atsakovo Vilniaus miesto savivaldybės priteisti tokio dydžio neturtinės žalos atlyginimus: N. S. – 2 500 (du tūkstančius penkis šimtus) litų; S. S. – 3 500 (tris tūkstančius penkis šimtus) litų; V. S. – 1 700 (vieną tūkstantį septynis šimtus) litų; A. S. – 2 000 (du tūkstančius) litų; E. S. – 2 000 (du tūkstančius) litų; A. S. – 2 000 (du tūkstančius) litų; V. T. B. – 2 700 (du tūkstančius septynis šimtus) litų; R. B. – 2 200 (du tūkstančius du šimtus) litų; T. B. – 2 700 (du tūkstančius septynis šimtus) litų; L. B. – 2 700 (du tūkstančius septynis šimtus) litų; L. B. – 2 700 (du tūkstančius septynis šimtus) litų; M. Č. – 2 200 (du tūkstančius du šimtus) litų; Z. Č. – 2 200 (du tūkstančius du šimtus) litų; A. Č. – 2 700 (du tūkstančius septynis šimtus) litų; L. J. – 2 700 (du tūkstančius septynis šimtus) litų; M. Č. – 2 000 (du tūkstančius) litų; J. Č. – 2

700 (du tūkstančius septynis šimtus) litų; R. B.– 2 000 (du tūkstančius) litų; O. B. – 2 000 (du tūkstančius) litų; R. B. – 1 500 (vieną tūkstantį penkis šimtus) litų.

Kitą Vilniaus apygardos administracinio teismo 2009 m. liepos 17 d. sprendimo dalį palikti nepakeistą.

Nutartis neskundžiama.

Teisėjai

Audrius Bakaveckas

Arūnas Sutkevičius

Virgilijus Valančius